CUVINTE AUTOHTONE IN LIMBA ROMÂNĂ.

τὸ μὲν ζητούμενον
ἅλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τἀμελούμενον
Soph. *Oed. R.* 110 - 111

Lexicul românesc are încă numeroase enigme etimologice, în primul rând în capitolul cel mai vechiu, al elementelor autohtone (anteromane, între care se numără şi binecunoscutele cuvinte comune cu albaneza), apoi între elementele latine şi între cele de împrumut. Avem încă şi azi un impozant contingent de cuvinte fără obârşie identificată, ori atribuite greşit când limbii latine, când celei greceşti, germanice ori slave, şi pe care nu le-a putut elucida intensa activitate desfăşurată de etimologişti în ultimele cinci decenii, şi mai ales după penultimul război mondial. Pe teren românesc, stabilirea originii cuvintelor, adică etimologia, s'a dovedit a fi o disciplină din cele mai delicate şi dificile, dată fiind diversitatea elementelor componente ale lexicului nostru şi obscuritatea unora din ele, şi anume, în primul rând, cele care nu se găsesc nici în limba latină şi nici în graiul vreunuia din variaţii şi numeroşii noştri vecini, dela cari să le fi putut împrumuta în cursul evului mediu ori a epocii moderne.

Principala şi cea mai gravă problemă a lingvisticei române e fără îndoială identificarea şi lămurirea etimologică a elementului lexical autohton, a cărui prezenţă e contestată de unii cercetători, dar de cei mai mulţi e presupusă şi admisă, ori pretinsă ca ceva firesc şi necesar în structura neolatină a graiului nostru; sunt adică acèle cuvinte arhaice, exclusive în gura poporului român, care au intrat în limba romană a strămoşilor noştri carpato-balcanici din graiul anteroman înlocuit pe aceste meleaguri de vorbirea oficială a imperiului Romei. E un capitol total ne-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

explorat cu mijloace potrivite şi fireşti sub raport etimologic, iar din partea românească nu s'a făcut aproape nimic durabil, în afară de confruntarea cuvintelor noastre moştenite, evident neromane, cu corespondenţii albanezi (ca: *bucura, grumaz, rânză, moş, brâu, căpută, vatră, gard, mugure, sâmbure, viezure, sgardă*, etc., în total cam 70 de termeni), ceeace a dus pe mulţi cercetători — mai ales în jurul anului 1900 — la ipoteze eronate, ori la teorii total deplasate, în fruntea cărora stă ideea despre împrumutarea de cuvinte din graiul arnăut în româneşte, iar din aceasta s'a născut în chip firesc şi obligatoriu teoria despre „simbioza" albano-română în evul mediu. In aceasta au crezut mulţi că pot găsi un argument decisiv pentru a dovedi originea balcanică (Moesia, Dardania, etc.) a Dacoromânilor. Problema elementelor zise „albaneze" în limba română a fost pusă şi soluţionată greşit de cei mai mulţi în trecut, şi abia în ultima vreme au recunoscut unii cercetători (după C. Treimer) că aceste elemente sunt autohtone şi anteromane în limba română, deci moştenite din substratul carpato-balcanic (adică traco-dacic), nu împrumutate dela Arnăuţii din Epir. Dar elementele „albaneze" nu reprezintă la noi decât $^1/_3$ din totalul cuvintelor moştenite care (prin operaţiile de reconstrucţii etimologice cu mijloace româneşti şi comparative indoeuropene) pot şi trebue să fie atribuite fondului lexical autohton, adică traco-dacic.

Lucrul va trebui lămurit integral printr'o explorare mai adâncă şi vastă, menită să puie în adevărata sa lumină covârşitoarea însemnătate lingvistică şi paleoetnologică a fondului lexical prelatin din limba română. Până atunci, sunt prezentate în notele următoare soluţii etimologice pentru zece cuvinte mult şi inutil controversate: sunt elemente (din variate domenii semantice originale şi autentic indoeuropene, dar exclusiv româneşti, explicabile într'un singur fel, şi anume ca *moşteniri* din fondul arhaic al *substratului,* la fel ca toate cuvintele noastre sigur ereditare şi sigur neromane. Etimologiile formulate aici se întemeiază pe reconstruirea de arhetipuri străromâne potrivit normelor de evoluţie a elementului moştenit latin, şi pe legarea arhetipurilor astfel obţinute de bazele sau rădăcinile comune indoeuropene, prin criteriile admise de resturile graiului vorbit aici şi dis-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

părut la sfârşitul epocii antice. Nici unul din cuvintele cercetate mai jos nu e semnalat în graiul arnăut, încât nu poate plana asupra lor bănuiala că ar fi „împrumuturi" din albaneză în română, cum s'a presupus de mulţi în legătură cu cele 70 de elemente comune albano-române.

Prescurtări (titluri de cărţi sau reviste): *ALP = Aspecte lingvistice ale păstoritului*, *ALR = Atlasul lingvistic român*, *AR = Archivum Romanicum*, *BL = Bulletin linguistique*, *CL = Convorbiri literare*, *D = Dicţionar*, *DEnc. = Dicţionarul enciclopedic ilustrat Cartea Rom.*, *DLR = Dicţionarul limbii române* (Acad.), *DR = Dacoromania*, *DRF = Dicţionar rom.-fr.*, *DRG = Dicţionar român-german*, *DU = Dicţionar universal*, *EWR = Etymol. wörterbuch rum. spr.*, *GS = Grai şi suflet*, *ILR = Istoria limbii române*, *JB = Jahresbericht* (Weigand), *KJB = Krit. JB* (Vollmöller), Lex. B. = *Lesiconul de Buda*, *LRW = Lateinisch-romanisches wörterbuch*, *OLR = Originile limbii române*, *OR = Originea Românilor*, *REW = Romanisches etymologisches wörterbuch*, WH = Walde-Hofmann *Lat. etym. wtb.*, WP = Walde-Pokorny *Vergl. wtb. idg. spr.*, *ZRPh = Zeitschrift für roman. philol.*

ide. = indoeuropean (nemţ. indogermanisch). Celelalte prescurtări de cuvinte sunt cele obişnuite şi se înţeleg dela sine[1]).

1. **aprig.** — *2.* **beregată.** — *3.* **pleoapă.** — *4.* **a se uita.** — *5.* **sgrăbunţă.** — *6.* **străghiată.** — *7.* **cârlan.** — *8.* **buiestru.** — *9.* **morman.** — *10.* **înseila.**

La fiecare cuvânt se dau, la început, înainte de discutarea semnificaţiei, formei şi obârşiei etimologice: *accepţiunile* cu definiţiile în româneşte şi traducerea franceză, *derivatele*, *formele din dialectele balcanice* (sau termenii corespunzători, unde există ori au fost semnalaţi), *împrumuturile* din româneşte în limbile vecine, *bibliografia* etimologiilor (în ordine cronologică, spre a se distinge mai uşor partea de originalitate a fiecărei soluţii propuse).

1. **aprig** (var. *apreg*, †*apric*), adj. 1) „înfocat, înflăcărat, nestăpânit" („vif, passioné, impétueux"), 2) „pornit, pătimaş, înverşunat, neîndurat" („fougueux, impitoyable"), 3) „furios, grozav" („furieux, effrayant, terrible"), 4) „crâncen, crunt" („cruel,

[1]) Din cauza lipsei unor caractere tipografice, nu s'au putut scrie toate cuvintele şi formele ide. cu grafia adoptată azi de toţi cercetătorii din apus (sistemul curent între comparatişti şi în dicţionarele

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

acharné, dur"), 5) „rău" („méchant, mauvais"), 6) „lacom" („avide"), 7) „zelos, neintrecut" („zélé, sans pareil"), 8) „necruțător, crud" („sans pitié"); adv. 1) „cu înflăcărare, cu patimă" („vivement, impétueusement, ardemment"), 2) „cu răutate, crunt" („cruellement, âprement"), 3) „în chip (în)spăimântător, grozav" („terriblement").

Der.: *aprigime*, *aprijiune* (s. f., *DLR*).

Lex. B. 26 „*apricus* a lat. *apricus*, i. e. sole gaudens, cum a homine sermo est: vel ab *habilis*, it. *abile*". — Cihac I 13, Laurian-Mass. I 80, Hasdeu *Etym. magn.* 1354—5: din lat. *apricus* „espusu luminei soarelui, de aci: caldu ferbente, agile, iute". Singura piedecă ar fi după Hasdeu accentul; dar v. rom. va fi fost *aprìc*, *aprìg*, ceeace ar explica păstrarea lui *i* netrecut la *e*. Admis de: Densusianu *Hist. l. roum.* I 350, Körting *LRW* 773, Diculescu *OLR* 542. Laur.-Mass. amînteau și pe *afrĭcus* (despre vânt), preferat de Tiktin *DRG* 80, care propune și pe *apĭcus* „sălbatec ca mistrețul (aper)", respins de Pușcariu *EWR* 99 „*aprig*. Etym. unbekannt. Allgemein wird als etymon *apricus* „sonnig" angenommen. Ebenso wenig wahrscheinlich ist *apricus*<*aper*" [Și totuși îl clasifică între elementele latine!], și de Meyer-Lübke *REW*³ 561. — Subak *Archeogr. Triestino* XXX ser. III, II fasc. 2, p. 14 **apprex*, *-icem* „doritor de a avea ceva" format din *apprecor* „rog", ca *supplex* din *supplico*. — *DLR* I 202—3 lat. *harpax*, *-gem* „räuberisch" (din gr. ἅρπαξ „hrăpăreț, lacom"), pronunțat **arpege(m)*; metatezat în rom.: *áprege*, apoi *apreg* cu sensul fundamental „hrăpăreț, lacom". Susținută din nou de Pușcariu *DR* III 396, admisă îndoielnic în Meyer-Lübke *REW*³ 4055, — etimologia nu e de loc probabilă după Graur *BL* V 100, Rosetti *ILR* IV 60. — Drăganu *Rom.* 182 „etim. cea mai probabilă e tot *apricus*, — deși cam depărtată ca înțeles și chiar ca formă". — Scriban *D* 113. — Giuglea *DR* X 407—8 „din v. gr. ἄπληρος „unreif", gr. vulg. ἄπλερος" [care, cum se vede, ar putea fi acceptat pentru înțeles, cu oarecare aproximație, dar e dificil și cam departe ca formă]. — Șăineanu *DU* 31 „orig. necun.".

Cuvântul are aspect latinesc, la prima vedere; dar aceasta e numai o impresie de suprafață, căci pentru a putea fi declarat element romanic ar trebui să aibă un corespondent în latina cultă sau populară, atestat ori reconstruit, acceptabil ca formă și înțeles deopotrivă, — ceeace s'a observat că nu e cazul pentru adjectivul nostru, acèle etyma latine adoptate fiind în egală măsură inadmisibile și fără valoare pentru explicarea lui *aprig*, inacceptabile mai ales semantic. Deci nu se poate dovedi latinitatea lui, și nu e de presupus că în limba română cuvântul ar fi mos-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

tenire dela aprigii cuceritori ai lumii antice, cum bine au văzut unii cercetători. Renunțând la soluția unei etimologii latine, trebue relevat că *aprig* nu poate fi nici împrumut din vreo limbă streină, căci lipsește în graiurile vecinilor noștri, ceeace îndreptățește presupunerea că e cazul unui element străvechiu în limbă, moștenit din cel mai vechiu fond lexical. Acest frumos și expresiv cuvânt al dialectului dacoromân poate și trebue să fie explicat printr'o etimologie mai simplă, care să scoată substanța concretă a semnificației primare din sensurile nuanțate de azi, fără a recurge la metateze forțate și la meșteșugite treceri semantice. Caracterul misterios al cuvântului rezultă din evoluția și transformările străvechi care l-au făcut de nerecunoscut pentru cercetătorii noștri.

In ce privește forma actuală, e de observat că *apric* din Corbea și Dosofteiu e cea originală, care nu „arată aceeași pierdere deplină, nu numai parțială, a vocii în pronunțarea consonantelor fonice la sfârșitul cuvintelor ca și în *fraget, lâncet,* etc.", cum se afirmă în *DLR*, ci *aprig* trebue să vie din forma mai veche *apric,* cu sonorizarea lui *-c* final ca în *vitricus>vitreg* (cf. *fracidus> fraged,* etc., Philippide *OR* II 174; poate și în autohtonul *cârlig).* Esența semantică a lui *aprig* se întrevede prin numeroasele echivalente; el nu trebue interpretat prea liber, căci aceasta duce în chip necesar la explicări extravagante și chiar la etimologii populare. Sensul original nu poate fi „avide, rapace, âpre (au gain)" (Nic. Costin), din care ar trebui să derive celelalte și pe care-l scoate în relief, cu explicabilă insistență, *DLR* spre a justifica etimologia din *harpax,* iar „în exemplul lui N. Costin „aprig la prăzi" — poate fi tălmăcit și cu „teribil, pornit", etc. (cf. „foame turbată", și *flămând* „care arde de foame"). In Dosofteiu e mai vechiu decât în N. Costin și deci cu exemple din el trebuia să înceapă articolul *aprig* din *DLR.* In adevăr mitropolitul moldovean zice „femiaie sfadnică și *aprigă*" („femme querelleuse et chagrine"), sau „Ellini se feaceră amari și aprici, crudzi și nemilostivi". Exemplele din N. Costin și din Neculce intră în definiția „impétueux, ardent, violent, dur", etc." (Giuglea). Așadar, conceptul de bază al acestui adjectiv e ideea de „forță, tărie, energie, violență; activ, dinamic, plin de forță, energic", ceeace

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

se poate reduce la imaginea primară de „lucrare, activare". Aceasta e de căutat în adjectivul nostru, în care se deosebeşte o temă ide. şi un element sufixal (probabil) latin: *apr-icu-*, şi pentru care legătura etimologică firească şi necesară se impune dela sine. Din punct de vedere comparativ, în tema **apr-* se ascunde un radical primar şi un formant: **ap-r-*, care (cu sensurile adjectivului românesc) te duce direct la ide. **op-* „a lucra, a înfăptui; produs (venit) al muncii, bogăţie" (WP I 175—6, 1, WH I 410): v. ind. *apas-* „lucrare, operă", *āpas-* „operă, act (acţiune) religio(a)s(ă)", *ápnas-* „produs, avere", ved. *āprá-* „activ, harnic, zelos", lat. *opus, -eris* „lucrare, operă", *opero, -are* „a lucra", *opulentus* „cu mari putinţe, bogat, puternic", *optimus* „cel mai bun", etc., ags. *oefnan* „a activa, a face", v. isl. *öfa* „a exercita", *öfr* „violent, zelos", ags. *afol* „putere", v. isl. *afla* „a executa, a reuşi, a câştiga", *afl* „putere, ajutor", *efla* „a întări, a executa, a putea"; cu v. isl. *afl*, ags. *afol* „putere" e pus în legătură gr. *ἄπελ(ος) „putere", în derivate şi compuse ἀν-απελάσας·ἀναρρωσθείς (Hsch.), ion. εὐηπελής „energic, puternic", ὀλιγηπελεών „slab", Ἀπέλλων, *Apollon* ca „zeul cel puternic", etc., având ca bază comună ide. **ap(e)lo-* „putere". O asemenea formă ar putea explica mai uşor vocalismul lui *aprig* cu *a-* din ide. *a-*, decât din ide *o-* (**op-*). In orice caz, trecerea *o->a-* (**op-r->*ap-r-*) nu e românească, ci preromană, fenomen propriu limbii ide. a substratului nostru autohton, din care adjectivul românesc a fost primit ca moştenire de veche dată ide., şi care cunoştea (cum o arată resturile de limbă traco-dacice, glose şi nume proprii) un dublu tratament al lui *o* ide.: ca *o* (de ex. *morman*, mai jos), şi ca *a*, cum o arată numeroase exemple (*cârlan*, etc.). Forma şi înţelesul lui *aprig* exclud orice alt intermediar (latin, slav, germ. etc.) care să fi transmis limbii române acest autentic şi străvechiu cuvânt exclusiv românesc[1]). Apartenenţa lui *aprig* la ide. **op-* (sau **ap-*??) e în afară de orice îndoială, precum e lipsită de echivoc calea prin

[1]) Foarte apropiată ca sens şi formă de rad. **op-* ar fi grupa rad. **obh-* „puternic, aprig"(?), pe care însă WP I 177 o consideră ca foarte îndoielnică, în cuvinte ca v. irl. *ôbar*, *uabar*, „semeţie", cymr. *ofer* „vanitos", got. *abrs* „tare, grozav", *abraba* „foarte", etc.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

care a pătruns în limba română. Sensul lui primitiv poate să fi fost chiar acela al rădăcinei ide. **op-* „a lucra", „care lucrează", adică „harnic, activ", din care apoi uşor s'a ajuns la „energic", „violent", „înflăcărat", „pornit" şi „năpraznic", sensurile de azi ale lui *aprig*.

2. **beregată** (var. *berig-, berăg-, beregheată, birighiată, verigată, belegată* Vâlcea, *gher(e)beată* Mehed.), s. f. (pl. *-ate*, mold. *-ăţi*). 1) „gâtlej, trahee, laringe, înghiţitoare, gâtiţă" („larynx, gosier, sifflet"), p. ext. 2) „toată partea gâtului în care se află laringele" („la partie du cou qui contient le larynx"), 3) „stomac (la cal)" („l'estomac (du cheval)") *(DR* V 325).

Der.: *a beregăna* (olt. „a striga din toate puterile"), *beregoş* (=*beregată*, *DR* IX 434).

Dial. balc.: istr. *biricuoţă* (arom. necun.=*pit gurmaţ, gurmaţ*, megl. *maţu de grtlan)*.

Impr. din rom.: srb. *berikat* „jabučica ispod grla" *(Rječnik* I 237).

Laurian-Mass. *Gloss.* 67 „*beregata* guttur, gula, - cuventu de forma romanesca; dero care este originea lui? Ca se nu immultimu supposetionile, vomu amenti numai gr. φάρυγξ, φάραγξ, lassandu si altoru-a se si esscrcite agerimea criticei". — Cihac II 549 (el. trc.) din trc. *boghourtlăq, bougourtlăq, boghyrtlăq* larynx, gosier". — Meyer-Lübke *REW*[1–3] 3685 *garg* (schallwort) „gurgeln": rum. *bergată*, mit dissim. *g-g* zu *b-g*, a. it. *gargata*, engad. *garg'ata*, etc.", la care Puşcariu *ZRPh* XXXVII 114 observă „der anlaut macht schwierigkeiten"; — „explication manifestement douteuse" Graur *BL* V 99. — Baric' *Alb.-rum. stud.* 107 „cin uralb.-rum. **gwark-* ist auch aus drum. *beregată*, istr. *berikote* erschliessbar; *b>gw* wie in *lingua>limbă*" (sic!!). — Diculescu *DR* IV 475 „la baza tulpinei *bereg-, băreg-* stă forma macedonică *βάρυξ, -γος=φάρυγξ, -γος. Redarea aspiratei φ prin β era una din caracteristicele de căpetenie ale dial. macedonic: βαλακρός = φαλακρός, βαλιός=φαλιός. Un dimin. *βαρυγάς, -άδος, cu redarea lui δ prin *t*". — Candrea *DEnc.* 140, Scriban *D* 169 „comp. srb. *berikat, beriketa*". — Tiktin *DRG* 178, Şăineanu *DU* 62 „orig. necun.". — Şăineanu *DRF* 51 „indigen". — Puşcariu *DR* IX 440 „pentru *beregată* aş propune etimologia **verucata (<veruca)*. Plec, fireşte, dela imaginea beregatei scoase din vita tăiată. Ea are o serie de ridicături, încât a putut fi numită „cu ieşituri". *C* s'a păstrat la Istroromâni: *biricuoţă; g* se pare că se datoreşte unei apropieri de *verigă* (forma *verigată)*. Asimilarea vocalică *e-e (berecată)* din *e-u (*berucata)* e destul de frecventă".

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

Cuvântul e general în dial. drom. (afară de Basarabia), iar în sudul Dunării e cunoscut numai în istr. (cf. *ALR* I 1, harta 38, cu variantele de pronunțare). Cea mai veche atestare e *bérigata* gula (An. Car.), dar nu e nicidecum un regionalism generalizat ori un neologism, căci e sigur din româna comună păstrat în două dialecte. In afara limbii române, cuvântul e cunoscut numai în srb., cum a semnalat Candrea. Dicționarul sârbo-croat il amintește într'un pasaj de povestire populară, novelă, din care rezultă sensul de „jabučica ispod grla", mai probabil chiar „gât, gâtlej, beregată"[1]). In srb., *berikat* se dovedește a fi nu un cuvânt comun, cu circulație generală în limbă, ci element regional, izolat, care nu există în alt grai slav, fără bază slavă, încât nu e cazul a ne gândi la eventualitatea unui împrumut din sl. în cele două dialecte românești. Deci în srb. *berikat* nu poate fi decât împrumut nu prea vechiu din rom., și anume din dial. drom., deși s'ar părea că reproduce mai fidel forma istr. (cu *-c-*), iar în rom. cuvântul nu e de dată recentă, ci face parte din cel mai vechiu fond lexical. In ce privește soluțiile etimologice propuse, toate se izbesc de piedici de netrecut, atât straniile legături turcești ale lui Cihac, ori „alb.-rom." **gwark-*, cât și derivarea din gr. φάρυγξ, prin intermediu „macedonean" antic *(*baryx!*, ceeace e un anacronism absurd, căci legătura lui *beregată* cu φάρυγξ e de cu totul altă natură), ori etimologiile romanice din *garg-* sau acel **verucata*, — toate excluse formal și semantic.

Pușcariu, înainte de a descoperi pe **verucata*, observase *(Studii Istr.* II 225) că *beregată* e străvechiu în limbă, iar Șăineanu îl considera „indigen", ceeace se poate admite numai dovedind geneza și legăturile etimologice ale cuvântului, singurele care arată obârșia și calea prin care a intrat în limbă. Laurian-Mass. comparau șovăitori cuvântul nostru cu gr. φάρυγξ, φάραγξ, renunțând la încercarea de a-și exercita mai departe „agerimea

[1]) „Po što Ilija vide da mu se ne može osvetiti, onda napne pušku, pa je unese popu u berikat goverec'i mu . . .". Daničić' *Rječnik l. c.* observă „postańem može biti od arban. νγερίθ-ι, pl. νγερίθ-ετε resa u grlu". Dar această legătură n'are nici o valoare, iar srb. *berikat* nu are nimic a face cu cuvântul albanez.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

criticei". Dar lexicografii oficiali dela 1871 au făcut, în acest caz rarissim, dovada unei norocoase intuiţii divinatorii, întrezărind un mare adevăr, de a cărui valoare ştiinţifică ei nu erau în măsură să-şi dea seama acum şapte decenii şi pe care nimeni nu l-a luat în seamă cu toată seriozitatea, în afară de răposatul Diculescu în ale sale construcţii etimologice anacronice. Ideea lui Laurian află azi deplină confirmare cu mijloacele comparative ale lingvisticei ide. De fapt, *beregată,* alcătuit din rad. şi din două elemente sufixale: *ber-eg-at-,* e inseparabil de cuvântul grecesc, fiind un corespondent desăvârşit al acestuia. Insemnarea lui e lipsită de orice echivoc, ca o parte bine precizată a corpului, iar nuanţele locale arată numai mici deplasări semantice explicabile şi justificate: „*beregată* pentru mâncare, în alte părţi pentru apă, în altele pentru răsuflare" (*DR* IX 431). In ultima analiză, *beregata* e o „gaură, tăietură, mică despicătură (în gât)", ceeace este în fond şi gr. φάρυγξ; cele două cuvinte se leagă printr'o înrudire ide., aparţinând la baza comună ce exprima noţiunea de „gâtlej, gâtiţă, trahee" **bh*$_e$*rug-* (WP II 171, WH I 551—2), constatată în trei graiuri: gr. φάρυξ,-υγος, mai târziu (după λάρυγξ) φάρυγξ,-υγγος „gâtlej, trahee, beregată", lat. *fr men* (**ūfrūg-smen,* după WH, nu **frūg-men)* „laringe, gâtlej", fără vocala de legătură *-u-* v. nord. *barki* (v. isl.) „grumaz, beregată, trahee" (**bhor-g-).* Nici în acest caz nu e necesară prea multă agerime de etimologist pentru a băga de seamă că aici aparţine în mod absolut obligatoriu cuvântul românesc *beregată,* formaţie cu vocalism plin al radicalului **bher-,* probabil ca o bază disilabică ide. **bhere-g-,* alături de varianta **bh*$_e$*rug-* cerută de cuvintele gr. şi lat. şi care ar putea fi admisă, la nevoie, şi pentru cuvântul rom., deci un ide. **bheru-g-,* contând pe eventualitatea unei asimilări vocalice în felul celei postulate de Puşcariu pentru pretinsul etymon latin **verucata.* Dar e mai simplu a presupune o bază ide. de forma **bhereg-* (deosebită numai în elementul vocalic al formantului), sau **bher-g-,* conservată în gura poporului român în curs de milenii cu o singură modificare străveche: pierderea aspiraţiei în sonora aspirată ide. *bh-.* La tema ide. s'a adăugat al doilea sufix *-at-ă* (şi *-uş,* poate prin apropiere de *guşă),* care poate fi de dată târzie din epoca latină a limbii. E

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC) LUJ

de prisos a mai aminti că pentru cuvântul nostru *beregată* e exclus intermediul uneia din limbile care păstrează tema ide. **bher*-[.]-*g*- (gr., lat., germ., ori mijlocire . . . „macedoneană"!), căci în limba rom. e cazul unei moşteniri directe din fondul ide. prin mijlocirea substratului anteroman.

In radicalul primar **bher*- care stă la baza grupei noastre s'a recunoscut de mult elementul ide. cu sensul de „a tăia, tăietură, despicătură", potrivit cu particularitatea esenţială a *beregatei (faringele)* „gaură, despicătură (în gât)", cf. şi arm. *beran*, lit. *burnà* „gură" (=„tăietură, deschizătură", etc. WP II 159, 3).

3. **pleoapă** (var. *pleopă, plopă, plehupă, pluh-, †plehup,* etc., v. *ALR* I harta 17), s. f. (pl. *-pe*), 1) „fiecare din cele două membrane mobile ce acoper globul ochiului şi care se apropie una de alta la scurte intervale de timp şi când omul sau animalul doarme" („paupière"), 2) „capacul sicriului" („couvercle (du cercueil)").

D i a l. b a l c.: necunoscut (=arom. *peană di-oclu*, megl. *clipçlă).*

Lex. B. 512 „*pleopă* gena cilium". — Diez *Etym. wtb. roman. spr.* 233 *palpebra>pleoapă* („lässt sich nur als eine starke entstellung des lat. wortes auffassen"). Admis de Cihac I 210 „lat. *palpebra (palpea*, transposé en *pleapa-pleoapa*, cf. *plăpând* de *palpare); it.* port. *palpebra*, fr. *paupière*, etc.", Laurian-Mass. *Gloss.* 451 „*pleopa* pare mutilata din una forma *palpa*, de unde *palpebra*", Körting *LRW* 6807, Diculescu *OLR* 563, Tuttle *Romanic review* I 439 *(palpebra>*palpeba>*plebepa)*, Tiktin *DRG* 1186 „trotz erheblicher lautlicher schwierigkeiten (die zu beseitigen Tuttle sich vergeblich bemüht) doch wohl lat. *palpebra*". — Puşcariu *CL* XXXVIII 1904, 467, 471, *ZRPh* XXVIII 1904, 689, *EWR* 1335 „lat. **plŭppea*. Lat. *pupula* „augapfel" kann in einer sehr frühen periode über **pŭpla zu* **plŭppa* geworden sein, wie *populus* zu **ploppus*. Ein davon abgeleitetes **plŭppea* (scil. *pellis)* konnte sehr gut das „augenlied" (eigentl. „die den augapfel zudeckende haut") bezeichnen". — Meyer-Lübke *REW* 6616 „**plūpea* „augapfel" (zu *pupula)*, rum. *pleoapă* (zweifelhaft, zu *palpebra* ist noch schwieriger)". Admis de Scriban *D* 996 *(pupula).* — Densusianu *GS* I 143—7 considerând forma dial. *plehupă* alături de blg. *pohlupka* „acoperiş, capac", derivat din tema *hlup-, hlop-, hlip-* „a închide, a acoperi", presupune că „pentru forma rom. putem pleca dela un **prehlupa*. Il dau astfel ca reconstruit, pentru că în limbile slave nu există astăzi sau în orice caz nu l-am găsit înregistrat. Avem un slavism neatestat, dar

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

putând fi admis pentru motive justificate"; *pre-+hlup* ca srb. *prekriti* „a acoperi", etc.; „*r* din prima silabă a fost asimilat de *l* din grupul *hl*, de unde **plehlupă*, prin disimilarea lui *l* din al doilea grup consonantic redus la *plehupă* (ca *plimb*<**plimblu*<*primblu*). La baza lui *pleoapă* trebue să punem dubletul **prehlopa*, aşa că avem alt exemplu de reflectare în rom. a unui element slav cu variaţiuni de fonetism, după cum el a fost împrumutat dintr'un grai sau altul ori în epoci deosebite". Admis de Puşcariu *DR* III 843 „sigură mi se pare etim. *pleoapă*<*plehupa* din sl. *prehlupa*", *DR* X 381, Pascu *AR* X 476 („ajouter: *plehup* „couvercle d'un cercueil", *Viaţa patriarh. Nifon*, ed. Erbiceanu, 93"), Candrea *DEnc.* 954 „cf. blg. *pohlupka* «capac»". — Weigand *KJB* XIII I, 124, Graur *Romania* LV 1929, 471, Săineanu *DU* 487 „orig. necun.".

Vechile apropieri de lat. *palpebra* şi *pupula* (>**pupla*>**plup-pa*>**pluppea!!*) n'au nici o valoare; de mult părăsite de etimologişti şi lexicografi, ele nici măcar nu comportă o discuţie. A rămas etimologia lui Densusianu, care a cules câteva adesiuni; dar observată mai atent, ea se vede a nu fi deloc „sigură", fiind o artificioasă construcţie prin nimic justificată, iar sub raportul foneticei şi morfologiei cu totul neverosimilă; exemplul lui *plimba-primbla* nu constitue nici o dovadă de analogie pentru asimilarea şi disimilarea repetată într'un „slavo-român", construit cu mijloace combinate din cele două graiuri, **prehlupa*, cu „dubletul" **prehlopa*, care (chiar dacă ar fi atestat sau ar fi admisibil în slavă) trebuia să dea la noi mai curând **pre(h)lupă* (cf. de ex. *prelucă, prilej, prilostì*, cari n'au nici asimilări nici disimilări), nu *pleoapă*. Dar nici partea semantică nu e în ordine la această etimologie nenorocoasă, căci sensul primar al lui *pleoapă* e „paupière", parte a corpului, pentru care e ceva mai greu a admite împrumut slav, iar accepţiunea „capac (de sicriu)" e secundară şi ulterioară (sub influenţa sl. *pohlupka?*). Esenţa semantică e „membrană, piele (mică) acoperitoare a ochiului", iar forma actuală a lui *pleoapă* presupune un arhetip străromân **ple*[.]*opa*, cu o consoană căzută între *e* şi *o*, anume *v*, a cărei restabilire duce fără ocoluri la baza etimologică ide.: **plevop-* conţine rad. **pel-* „piele" (şi „postav, haină", WP II 58—9, 11): gr. πέλας, lat. *pellis*, ahd. *fel, -lles*, ags. *fell*, v. sl. *pelena*, etc.; cu formant *u̯*: gr. ἐπί-πλο[ϝ]ος „membrana care învelește mațele", lit. *plévẽ* „piele subţire fină, peliţă (pe lapte, sub coaja oului, etc.)", rus.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC) CLUJ

pleavă „pieliță, pojghiță, membrană", etc.; cuvinte pentru „pleavă" (și, secundar, „paie"): v. ind. *palāva-* „pleavă, păstaie, coaje", lit. *pẽlũs, pelaĩ,* let. *peli* „pleavă", *pelus, pelawas, pelwas,* v. prus. *pelwo,* v. sl. *plěva,* rus *polóva* „pleavă", etc., lat. *palea* „pleavă; bărbia roșie sub ciocul cocoșului", *palātum „părat"*, etc. Rom. *pleoapă* presupune un ide. **pleu̯-op-*, cu suf. *-p-*, care, deși nu se găsește în celelalte derivate ale bazei, e un element ide., cf. de ex. Brugmann *Grundriss*² II 386 (și în cuvintele noastre autohtone *aripă, lespede,* ide. **les-p-*).

Cine ar vrea, totuși, să-l derive din lat. ori din sl., ar trebui să plece numai dela *pellis, palea,* etc., resp. dela sl. *pelena, plěva,* ceeace evident că n'ar fi o idee sănătoasă, căci *pleoapă* e cuvânt ide., din alt grai al familiei, înrudit cu *piele (pellis)* și sl. *pleavă.*

4. **uità** *(a se uita),* vb. refl. 1) „a privi, a-și îndrepta ochii într'o parte spre a vedea, spre a examina pe cineva sau ceva" („regarder, voir"), 2) „a ține seamă, a lua în considerație, a căuta" („considérer, tenir compte").

D e r.: *uitare, uitat* (s. m.), *uitător, uitătură, a se zăuita* („a privi, a vedea").

D i a l. b a l c.: necun. (arom.=*m(u)trescu, br(u)escu).*

Lex. B. 731. — Cihac I 296 „lat. *tuitare,* fréq. de *tueor, -eri;* a se uita la cineva=*tueri alqm.*, regarder q." — Laurian-Mass. II 1520 „din *tuitare*". — Crețu *Mard. Lex.* p. 378 „*tuitare* aferesat din cauza confuziei mult întrebuințatei persoane a doua sing. a imperativului **tuită-te* cu *tu uită-te,* azi scurtat în *uite*". — Körting *LRW* 9801 [„**tuito*>[*t*]*uit,* cine unanehmbare ableitung, das wort ist slavisch"]. — Pușcariu *EWR* 1789 „nach einer mitt. Meyer-Lübke's aus **obito, -are* (von *obitum* zu *obeo).* Schon im lat. heisst *obire visu* oder *oculis* „betrachten". Cf. istr. *obidi* „betrachten"<cr. *ob-ići* „herumgehen", etc.". — Sandfeld-Jensen *Indogrm. forsch.* Anz. XX 1906, 182 „der ausdruck *a se uita,* relativ jung, ganz einfach das reflexivum von *uita* „vergessen" ist"; sensul „regarder" ar fi venit din „s'oublier à regarder", după un ex. din Zola („Claude était ravi de ce tumulte; il s'oubliait à un effet de lumière"); *a se uita* la ceva ar fi însemnat inițial „sich in der betrachtung von etwas vergessen; seine aufmerksamkeit ausschliesslich auf ein ding zu richten, nicht damit fertig werden können", cf. germ. *gaffen,* etc. — Schuchardt *ZRPh* XXXII 1908, 472—4 „die bdtg. „schauen" erklärt sich zwangslos aus „sich vergessen". ... also dass rum. *se uita* urspr. nichts anderes besagt als „mit offenem munde dastehen, gaffen", was heute heisst: *se uita cu*

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07)

gura căscată". — Etimologia a fost admisă unanim: Weigand *KJB* XI 1, 130, Meyer-Lübke *REW*[1–3] 6015, Domaschke *JB* XXI-XXV 1919, 104, Tiktin *DRG* 1673, Skok *ZRPh* XLIII 1923, 192—3 (citează expresii asemănătoare din alb. şi sl., după care ar fi decalcat cuvântul rom.), Sandfeld *Balkanfilol.* 87, Pascu *AR* X 472, Candrea *DEnc.* 1367, Puşcariu *DR* VII 497, *ELR* 369, Şăineanu *DU* 675 („probabil identic cu *a uita*"; în *DU*[4] 670 „orig. necun."), Graur *BL* VI 76 (*„a se uita* „regarder" n'a plus aucun rapport sémantique avec *a uita"*), Scriban *D* 1373, Procopovici *DR* X 75—9. — Diculescu *ZRPh* XLI 1921, 426 „die urrum. form **uvitare*, **uvitu* gibt sicher ein gepid. *'ūwitan* statt **ūf-witan* in ders. bdtg. wieder... **U(f)witan* ist das mit *ūf* „auf" zusammengesetzte got. *witan* „auf etwas sehen, beobachten, achtgeben, wachen halten", as. *witan*, ags. *witan*, etc.".

Dintre cele patru etimologii propuse, **tuitare* al lui Cihac a fost admis numai de Laurian şi Creţu; **obitare* al lui Meyer-Lübke şi Puşcariu n'a fost băgat în seamă de nimeni, căci, admisibil formal, e total nepotrivit semantic, adică tocmai invers decât mai vechiul **tuitare;* legătura încercată de Sandfeld cu *a uita* „oublier" a aflat numeroase adesiuni, şi n'o contestă nimeni (afară de Diculescu), lucru explicabil de o parte prin identitatea formală a celor două verbe, de alta prin modul superficial cum s'au dat explicaţiile etimologice pentru unele cuvinte româneşti. Lipsind orice cale de a lămuri refl. *a se uita* „regarder" decât în legătură cu tr. *a uita* „oublier" *(oblitare),* s'au făcut desperate eforturi de a justifica trecerea semantică dela ideea de „oublier" la cea de „regarder", admiţându-se în deobşte faza intermediară „a se opri într'un loc privind multă vreme, a uita de a mai pleca", „oublier à regarder", sau după imaginea plastică a lui Sandfeld şi Schuchardt „a se uita cu gura căscată", etc., citându-se şi exemple slave (blg. *zabravjam se)* ori franceze şi ung. Dar susţinătorii etimologiei uitau că acţiunea „privirii, vederii" şi aceea a „pierderii din memorie" sunt lucruri esenţial diferite, fără nici un fel de înrudire ori punct de contact, iar argumentele semantice invocate de ei n'au nici o valoare; dovadă că cele două verbe rom. omonime nu au nimic a face unul cu altul, iar pretinsa legătură, imaginată de Sandfeld, între ele nu e altceva decât o etimologie de tip popular, care te miri cum a putut fi susţinută de atâtea condee savante. *A se uita* „regarder" şi *a uita* „oublier" au aceeaşi legătură de înrudire ca (lat.) *înşela* „a pune şaua" cu

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC) CLUJ

autohtonul *înşela* „tromper", ori ca neologismele omonime *anticar* „negustor de lucruri antice" şi *anticar* „material de luptă contra carelor blindate", explicabile la nevoie unul din altul prin criterii semantice de puterea celor invocate la *a uita*>*a se uita*, căci trecerile de înţeles pot fi ticluite mai uşor, după împrejurări şi necesităţi. Fără nici o valoare e şi germ. **ūfwitan*, combinaţie hibridă cu care *a se uita* n'ar putea să aibă nici măcar o înrudire de natură ide. (**u̯eid-*).

Verbul nostru e foarte vechiu, fiind absolut general în dial. rom. din Dacia. El nu poate fi ulterior lui *a uita* „oblitare", ca o evoluţie specială a acestuia, fiind adică o apariţie secundară şi târzie, cum îşi închipuia Sandfeld şi după el Tiktin (*„a uita* tritt in dieser bdtg. („a privi") ziemlich spät u. zunächts in mold. texten auf u. drängt dann immer mehr das ältere *a căuta"*), căci are aceeaş vechime, datând chiar dela formarea graiului nostru, şi (luat în sens absolut) fiind anterior lui *uita (oblitare)*, deşi apare în texte numai în sec. XVII (Dos., cf. *JB* V 129, etc.). Deosebind, aşadar, net cele două omonime româneşti, observăm că la baza lui *a se uita* stă, cum e firesc şi necesar, noţiunea „privirii, vederii", ca un act caracteristic şi elementar, care — împreună cu evoluţia formală a verbului rom. — arată geneza lui etimologică. La fel ca *a uita* „oblitare", *a se uita* e o fază evoluată, în care lipseşte un sunet căzut între *u* şi *i* (*ĭ*), şi anume *g, b, v* ori *l*, aflate în poziţie intervocalică, resp. urmate de vocală palatală. Prin restituirea uneia din aceste consoane obţinem forma etimologică a verbului nostru. Un **ugi-*, **ubi-* sau **uvi-* nu duce la nici o bază admisibilă, pe care o dă în schimb un străromân **ulĭ-t-*, **ul(e)i-t-*. In acest arhetip se deosibeşte un element radical şi un formant: **ul-* nu e decât gradul redus al rad. ide. **u̯el-* „a vedea" (WP I 293—4, 1): lat. *voltus, vultus* „expresia (trăsăturile) feţei, înfăţişare, aspect, figură" (**vl-tu-*), irl. *filis i. seallais* „vidit", cymr. *gweled* „a vedea", bret. *guelet* „la vue", irl. *fili* (gen. *filed*) „prooroc, poet", numele profetesei amintite de Tacitus *Veleda* (care poate fi celtic sau germanic). In graiurile germanice apare o bază cu suf. *-d* **u̯leid-* (**u̯l-ei-d-*): got. *anda-wleizns* (neclar în privinţa sufixului), v. nord. *līta*, ags. *wlītan* „a vedea, a privi", got. *wlits* „faţă, obraz, figură, înfăţi-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07) LUJ

şare", v. nord. *litr* „aspect, coloare", v. sax. *wliti* „(stră)lucire, înfăţişare, aspect", v. fris. *wlite* „faţă, obraz, înfăţişare", ags. *wlite* „obraz, înfăţişare, (stră)lucire", *wlitu* „formă, fel", v. nord. *leit* „privirea înapoi, de jur împrejur, căutarea, uitarea", *leita* (**wlaitōn*) „a căuta (să găsească) ceva, a căuta, a cerceta, a se uita", got. *wlaitōn* id., ags. *wlātian* „a privi fix, ţintă la ceva, a înţepeni". Apartenenţa verbului rom. *a (se) uita* la această grupă e mai mult decât probabilă, baza lui, **ul-ei-t-*, fiind o paralèlă a celei germanice din punct de vedere al vocalismului (cu **u̯el-*> **ul-*, nu **u̯l-*, şi *ei* redus la *i*), iar elementul sufixal *t* ca în lat. *voltus*, etc. Verbul nostru arată pregnante forme de alternanţă vocalică ide., ca un element neaoş şi străvechiu în spaţiul carpatic; dar din punct de vedere formal se ivesc unele dificultăţi, căci lipsind atestări mai vechi decât sec. XVII pentru *a se uita* „a privi, vedea" (necunoscut în dial. balc.), forma arhetipului străromân e echivocă. Un ide. **ul-(e)i-t-*>**ul(ī)tare* ar fi devenit **ultà* numai admiţând influenţa analogică a lui *oblītare*>**ollīta-*> *ulta*>*uita* „oublier", cu care a evoluat la fel, sfârşind ambele în *uita* şi devenind sinonime, fără a avea nici o legătură de înrudire etimologică. Mai uşor ar fi din punct de vedere romanic şi românesc derivarea lui *uita* „privi, vedea" din **ullītare*, care însă e mai greu de justificat sub raport comparativ, *-ll-* (*l* geminat, ori rezultat din asimilarea unui grup *-ln-*, *-ld-*??) dificil şi din cauză că elementul *-t-* e de origine ide. cum arată exemplele citate. Aceste piedeci nu pot constitui o dovadă împotriva aparteneţei lui *a se uita* la grupa ide. amintită.

In limba română, verbul ide. autohton *a (se) uita* s'a menţinut cu multă vigoare alături de latinestile *a vedea* şi *a căuta*, ca şi de sl. *a privi*, cari l-au înlocuit în parte, fără a-l înlătura (având fiecare nuanţele sale specifice). Cele trei cuvinte: anteromanul *a (se) uita*, lat *a vedea (a căuta)* şi sl. *a privi* formează unul din cele mai pregnante şi semnificative exemple de stratificarea elementului lexical în limba română.

5. **sgrăbunţă** (var, *sgrăbunţ, zgră-, zgre-*), s. f. (pl. *-ţe*), 1) „bubuliţă, coş pe piele, inflamaţia pielei, spuzeală" („petit bouton, éruption (à la peau)", 2) „grăuncior de unt, de brânză, de

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

zahăr, etc., ce plutește într'un lichid" („granule de beurre, de fromage, etc. (nageant à la surface d'un liquide)").

Der.: *sgrăbunțos, -oasă* (var. *zgrobințos*, Vâlcea) „plin de s., granulos", *sgrăbunțică* „iarbă de sgaibă, salata câinelui" *(Lampsana communis)*, *sgrăbunțaș* „șolomonar" (Munții Apuseni, Iara-Băișoara, com. Gh. Pavelescu).

Lex. B. 642. — Laurian-Mass. *Gloss.* 534. — Cihac II 305 (el. sl.) „*răpăn, răpănos; sgăbârdă* pyose, chassie; *sgrăbunță* exanthème, efflorescence sur la peau, rougeur; v. sl. *svrabŭ* pruritus, scabies, gramia oculorum, *svrăbŭ* pruritus, *svrabinŭ* pruritum excitans, etc., rus *sverbŭ* démangeaison, pol. *świerzb*, etc.". — Pușcariu *JB* XI 1904, 129, *EWR* 1939 (*ZRPh* XXXVII 1913, 111) „es entspricht ganz genau dem lat. *carbunculus*, oder vielmehr einem **carbuncla*, aus dem **carbunk'a* rekonstruiert wurde (als ob *carbunc-* der stamm gewesen wäre)", **carbunc[ŭ]la* și în it. *caboncchio*, neap. *kravunkio*, etc. — Pascu *Etim.* 70 formație românească „*zgrăbunțe* „granule de unt, zahar, brânză sau alte materii care sub formă granuloasă plutesc într'un lichid", et. *grăunț+boabă*". — Domaschke *JB* XXI-XXV 1919, 100 „ist kaum lat.-rom. *carbunculus*, sondern eher eine kontamination von *zgaibă* mit dem begrifflich nahestehenden a *zgăria* (sl.)". — Pușcariu *DR* II 603 „legătura — evidentă mi se pare — între *zgrăbunță* și *carbunculus* latin devine explicabilă dacă admitem că din varianta **carbunciolus*, **carbunciola* s'a reconstruit primitivul **carbuncia*". — Candrea *DEnc.* 1146 (lat. *carbunculus*). — Giuglea *DR* VI 657 *zgrăbunț* element latin. — Meyer-Lübke *REW*³ 1677 „*carbunculus* „karfunkel", it. *carbonchio*, fr. *escarboncle*, etc., rum. *sgrăbunță*". Graur *BL* V 91 „étymol. douteuse". — Scriban *D* 1439 „cp. cu *brobință, zdroboneț* și *zgrunț*. — Tiktin *DRG* 1814, Șăineanu *DU* 590 „orig. necun".

Față de tentativele de a lega pe *sgrăbunță* cu *răpăn, sgăbârdă*, v. sl. *svrabъ*, etc., *brobință, zdroboneț* și *zgrunț*, ori de contaminarea *grăunț+boabă, sgaibă+sgăria*, care n'au nici o valoare, mai apropiată de forma cuvântului nostru ar putea să pară explicarea prin lat. *carbunculus*, **carbunc[ŭ]la*, admisibil interpretând mai liber fonetismul și înțelesul cuvintelor. Dar, mai întâiu, e cam greu să „admitem că din varianta **carbunciolus*, **carbunciola* s'ar fi refăcut primitivul **carbuncia*", în care totuși *s-* inițial *(sgrăbunță)* rămâne neexplicat cu aceste artificioase construcții romanice; sensul încă e nepotrivit, căci lat. *carbunculus* înseamnă, în domeniul medical, numai boala *cărbune (anthrax)*, și e o mare distanță dela aceasta la *sgrăbunță*. Legătura între cele două cuvinte e, așadar, foarte puțin „evidentă", fiind

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

cazul unei simple consonanţe întâmplătoare şi aproximative, lucru observat de unii cercetători (Domaschke, Graur); iar cuvântul nostru nu poate fi latinesc.

Forma de bază e echivocă în ce priveşte consonantismul în elementul radical şi în sufix, ea putând fi: **ex-garb-uncia, *sgarb-uncia, *ex-carb-uncia, *scarb-uncia,* ori aceleaşi teme cu sufixul *-ntia,* care toate dădeau în rom. regulat **sgărbunţă, sgrăbunţă.* Sigur e că avem o temă strărom. **sgarb-* ori **scarb-,* care nu are nimic comun cu lat. *carbo.* Sensul iniţial etimologic e cel de sub 1), ca un termen popular pentru noţiunea de „mic abces, erupţie, coş pe piele" („unui coş de pe faţă i se zice *sgaibă, rapure, sgrăbunţă, spin, bubiţă, drăgostiţă, iub,* etc.", *DR* IX 430; cuvântul, e general în dial. drom.: *ALR* I 1, harta 129), care produce iritare şi mâncărime. Deci nu ideea de „bube, congestii, umflături mari" e esenţa semantică, ci „erupţie măruntă, asperităţi pe suprafaţa pielei" în legătură cu mâncărimea. Se poate considera *sgrăbunţă* ca echivalentul, sinonim deplin, al lui *sgaibă* (<lat.*scabies*), trebuind deci să aibă însemnare primară identică şi geneză etimologică asemănătoare.

In multe limbi noţiunea de „*sgaibă*, erupţie pe piele" are legătură strânsă cu acţiunea „sgârierii, scărpinatului, mâncărimii" şi derivă din acestea, de ex.: lat. *scabies* cu *scabo-, ere* „a răzui, a freca, a sgăria"; germ. *krätze* „râie" — *kratzen;* alb. *kromë* „râie, lepră" — *kruań* „a sgâria" din ide. **gred-* „a sgâria" (WP I 651); ceh *česotka* „râie" ide. **ges-* (WP I 449); lit. *kramaĩ,* let. *krama* „râie, coajă de pe bube" ide. **(s)qrem-* (arom. *sgrâma* „a sgâria, a scărpina"), v. sl., srb. *krasta,* rus *korósta* „râie" — **qars-* „a sgâria" (WP I 355), etc.

Deci *sgrăbunţă* e rudă apropiată cu *sgâria* şi *sgrâma,* cu care seamănă formal şi semantic, având acelaş rad. **sqer-,* baza ide. **sqereb(h)-* (WP II 582—3): m. ir. *cerb* „ascuţit, tăios", *cerbaim* „taiu", ags. *sceorpan, scearp* „a sgâria, a irita", v. nord. *skarpr* „sbârcit, grunţuros", ahd. *scarf,* mhd. *scharf,* etc., let. *skrabt* „a scobi, a sgâria, a răzui", *skribinât* „a roade", etc., mnd. *schrappen* „a răzui, a sgâria", mhd. *schraffen* „a sgâria pielea, a jupui", etc. — Sufixul în *sgrăbunţă (*sgărbunţă)* pare a fi mai curând lat. *-ncia, -ntia,* alăturat la o temă autohtonă, decât ide. *-nt-* ori *-nk-.* Paralelă a lui *sgaibă* latin, *sgrăbunţă* e corespon-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07) LUJ

dentul băştinaş, anteroman, al acestuia, conservat alături de termenul roman, cu alte nuanţe semantice.

6. **străghiată** (var. *-ţă, st(e)reghiată, -ţă, streghiat, stirighiaţă, străg'iată,-ţă* ban. haţ., *strădiaţă, stre-, străyată* Oaş), s. f. (pl. *străgheţi*), 1) „caşul (laptele) abia închegat şi nestors încă de zăr" („lait caillé"), 2) „bucăţi (de sânge, piftie) închegate" olt. („gelée, caillot"), 3) secundar „zăr ce se ridică deasupra laptelui închegat: iuţimea chiagului: smântână de pe laptele închegat; zăr stors din caş" („petit lait; crème").

D e r.: *a (se) străgheţa, a (se) străgheţi* „se coaguler" *(străgheţa* „a preface în străgheaţă, a închega, a (se) sleì", despre lapte, sânge, răcituri, Mehed.), *străgheţat, -it* „închegat", *străgetar* „instrumentul cu care se sfarmă străgheata".

D i a l. b a l c.: arom. *strîglată* „brânză dulce încă nescursă de zăr; lapte închegat, boţul din lapte închegat" (Dal.), megl. *strigl'at(ă) (GS* I 36).

I m p r. din rom.: srb. *strigl'ata* „quarkkäse" *(GS* III 429), la Caraşoveni *strigl'ata (DR* X 305), blg. *stragleata* (Pascu).

Lex. B. 677 „*streghiaçe* lapte covasitu (închegatu): lac coagulatum (concretum)". — Pascu *AR* VI 1922, 265, *Dict. mac.-roum.* I 67—8, 430, *Rev. crit.* II 1928, 128, III 46 lat. **extraglata*=**extrac(o)ag(u)lata* „coagulée", cf. *chiag, cl'ag*<**clagum*=*coagulum;* suf. *-eaţă -eată* analogic după cuvintele în *-eaţă*". — Giuglea *DR* III 616 „*străghiată, -ţă*, care se zic despre laptele ce începe să se strângă, să se coaguleze (cf. expresia „lapte prins", „s'a prins laptele"); a însemnat „laptele care prinde pojghiţă, peliţă" (strat) pe deasupra, după care începe să se îngroaşe. Peliţa care se formează pe lapte aduce după sine şi coagularea. In lat. există *stragulatus, a, um* (dela *stragulus* adj., *stragula* „decke", etc.) cu sensul „zur decke gemacht", „decke". Deci *stragulata* a însemnat ceeace se aşează pe lapte, peliţa de deasupra lui şi s'a zis „s'a făcut laptele *stragulata*", ori „cu stragulata", ceeace este semn de coagulare. Formal: *straglata*>arom., megl. *străgl'iată*, drom. *străghiaţă* (cu *ţ* prin influenţa lui *ghiaţă* sau influenţat de vb. *a se străgheţă)*". Admis de Densusianu *ALP* II 187—8. — Candrea *GS* III 1927—8, 428—9 „e un termen moştenit probabil dela păstorii romani, în care *(lac) strangulatum* „lait serré, comprimé", adică „lapte *prins*", trebue să fi însemnat aceeaş noţiune, şi... explică pe *străghiată* fără cea mai mică dificultate fonetică sau semantică. Dispariţia nasalei în silaba atonă e absolut normală. Forma **străgl'at*> *străghiat* a devenit *străghiată* prin etim. populară, sub influenţa lui

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07)

ghiață. Forma *străghiată* e rezultată din încrucișarea formelor *străghiat+străghiață*". *DEnc.* 1211. — Capidan *Megl.* III 277 lat. **extracglata*. — Scriban *D* 1249 „lat. **extra-coagulata* ori *strangulata*"(!).

Soluțiile etimologice, ingenioase, încercate pentru acest cuvânt român comun (cunoscut în aproape toate regiunile românești: Ardeal, Banat, Oltenia, Muntenia, Bucovina [în Moldova pare că lipsește, și nu e atestat până acuma][1]), la Aromâni și Megleniți) par justificate la prima vedere. Dar o examinare mai atentă a etimologiilor și a semnificației apelativului nostru arată că ele se lovesc de serioase greutăți formale ori semantice, peste care au trecut ușor autorii etimologiști, mai ales că nici unul nu se îndoia de vechimea și latinitatea cuvântului nostru. Prototipul lui Pascu, **extracoagulata* presupune existența formei paralèle, nemetatezate a lui *coagulum* (care a evoluat în rom. *c(o)aglum*>**clagum*>*chiag)*, aferesa grupului *c(o)a-* și compunerea cu particula *extra-*, nu tocmai justificată pentru înțeles (ce sens? intensificativ?); *stragulata* e greu admisibilă sub raport semantic (formal fiind acceptabilă, deși în prima silabă ar fi de așteptat mai curând *e* decât *a*, cum par a indica dial. sudice), întrucât *străghiată* nu înseamnă „peliță, stratul superior" al laptelui închegat (și nu pare a fi derivat din această noțiune specială), ci întreaga massă a laptelui coagulat, pentru care nu e tocmai potrivit sensul cuvântului latin *stragula*, iar „evoluția semantică e îndoielnică" (Candrea); aceeaș obiecție împotriva lui *(lac) strangulatum*, care — formal admisibil (la nevoie) — nu se potrivește de loc pentru înțeles, căci *strangulare* „a gâtui, a înăbuși" cam greu s'ar fi putut aplica în latina „vulgară" a păstorilor dunăreni la „închegarea" laptelui, noțiune pentru care există și există termenul latin precis și lipsit de echivoc: *coagulum* (>**clagu*->*chiag)*, *coagulare*. Ce ar fi putut îndemna pe strămoșii noștri țărani și păstori, în epoca romană, să dea laptelui „închegat, prins" atributul sinistru de *strangulat?*, adică (după observația lui Pascu) „lapte înnăbușit"? Noțiunea de „serré, comprimé" e de prisos, câtă vreme închegarea laptelui se face, dela sine, fără nici o

[1]) Il dă și Iord. Golescu în Dicționarul său „*strigheață* se zice laptele cel închiegat, până ieste dulce, până a nu se acri", *Șezătoarea* XXX 1922, vol. XVIII 163.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC) LUJ

presiune ori violenţă, în chip uniform, de sus până la fundul vasului. Cu etimologia lui Candrea s'au epuisat resursele oferite de limba latină, şi se vede că nu în aceasta e de căutat originea etimologică şi semnificaţia cultural-istorică a cuvântului românesc. Cunoscut în trei dialecte, cuvântul nostru e străvechiu in graiul Românilor de pretutindeni, moştenire din fondul lexical arhaic al substratului autohton, dat fiind că se exclude putinţa unei împrumutări din vreun graiu învecinat pentru un element lexical exclusiv românesc, specific în terminologia crescătorilor de vite.

Prima operaţie principală în prelucrarea laptelui e închegarea lui. Nefiert şi strecurat, laptele de oaie se adună într'un vas mai mare (ciubăr, covată, budacă, închegătoare) şi se pune chiag în măsură corespunzătoare tărimii lui şi cantităţii laptelui. Acoperit şi aşezat la căldură (lângă foc), laptele, sub acţiunea fermenţilor din chiag, începe a se coagula, adică a se întări, şi după un interval de o oră (sau mai mult) întreaga cantitate a laptelui e închegată, formând o massă relativ consistentă, puţin vâscoasă ca gelatina, şi omogenă: „laptele închegat (coagulat)", adică *străghiata*[1]). Acest termen e, aşadar, deplin echivalent şi sinonim cu „lapte coagulat, prins", „die gestockte, geronnene milch, die gestockte flüssigkeit" („lapte cu chiag" Mehed., etc., „lapte închegat cu zăr cu tot: caşul însuşi abia închegat", etc.). Sensurile secundare de sub 3) sunt limitate la câteva locuri în Ardeal şi sunt lipsite de importanţă semantică pentru etimologie.

Precup *Păstoritul în Munţii Rodnei* Cluj 1926, 19 „după ce s'a prins (închegat) laptele, se rupe cu lingura cea mare de lemn. Prin această crepătură se adună deasupra un lichid verziu, care se numeşte *străgeată*. Aceasta se ia cu lingura şi se toarnă în chiagorniţă, pentru a se folosi din nou la închegatul laptelui. Străgeata este iuţimea chiagului, chiagul cel tare, care se ia din budacă, spre a nu se întări caşul, să se facă prea aspru, ci să rămână moale şi să se întindă brânza". Cf. T. Moraru *Viaţa pastorală în Munţii Rodnei* Bucureşti 1937, 179, etc. Acelaş înţeles se atestă în Bucovina (Câmpulung, etc.). In Ţara Haţegului, zărul ce iese deasupra laptelui închegat se numeşte „*străgeaţa* zărului", iar în Oaş *străyată* e „zărul care

[1]) In unele regiuni, după închegarea laptelui şi înainte de a fi sfărâmat, se ia smântâna, „floarea laptelui", folosită la gătit, la prepararea balmuşului, etc. (de ex. Turda).

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

picură din caș" (Candrea *Graiul Oaș.* 52); prin jud. Someș (Ciobăncuța, etc.) *străghiața* e „smântâna laptelui de oaie" (Coman *Glos.* 135), dar tot pe valea Someșului (com. Friș) *străgeată* înseamnă „lapte închegat" (Pașca *Glos.* 247).

După închegarea completă a laptelui, se face alegerea cașului din zăr; *străghiata* e separată în două derivate, unul lichid (galben-verziu) *zărul*, altul consistent, cașul din care se va face *brânza*. De aici se vede că *străgheată* nu înseamnă altceva decât „lapte închegat", adică laptele din momentul când a început a deveni consistent până la izolarea caseinei, iar sensul primar al cuvântului nostru nu poate sta decât în legătură cu faptul simplu și esențial în lactificație al *închegării* (solidificării) laptelui, însemnând, cum s'a amintit, chiar „coagulat, produsul coagulării". In vestul Olteniei, apelativul se întrebuințează și când e vorba de sânge ori de răcituri (sensul 2), nu numai în legătură cu laptele; despre lapte se zice, când s'a prins ori când s'a înăcrit, „străghețit", dar în general se spune *„străgheață* la ceva închegat. De ex.: i-a înfipt cuțitu în inimă și curgea sângele străgheți. E bolnav rău de tot, varsă străgheți de sânge. Laptele când nu e fiert bine se face străgheață", iar *„a străgheța*=a se închega: cătarăm la inimă și sângele fu străghețat. Piftiile s'au străghețat, adică au înghețat, tremură" (Boceanu *Glos. Mehed.* AAR. s. II, t. XXXV, MSL, 1913; 103). Deasemenea în Gorj, unde se întrebuințează termenul pentru „străgheți de sânge"=„bucăți de sânge închegat", și mai rar despre lapte (în reg. Tismana se zice și *„străgheți* de piftie"). In Vâlcea (Olănești, Cheia, etc.) *străgheți* înseamnă „tobă de porc cu sânge închegat, slănină, sgârciuri, etc.; sângerete". Exemplele oltenești sunt o dovadă în plus că sensul „a întări, a (se) solidifică, a deveni consistent" e de căutat în cuvântul *străgheată, strigłată,* care fiind echivalent cu „(lapte, lichid) închegat, coagulat" trebue să aibă aceeaș origine și valoare gramaticală, cum o arată și aspectul formal și semantic: un adjectiv substantivat, participiu în *-at* al unui verb cu tulpina de forma **străgl-, *stregl-*. Deosebind în această formație o temă și un sufix ide.: **streg-l-*, ele te duc direct la baza **ster-g-*, **st(e)re-g-* a foarte importantei răd. ide. **ster-* „țeapăn, înțepenit, rigid; lucru tare (consistent)" (WP II 627—635, 1; și în

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

baze cu *-q-, t-, -d(h)-, p-, -bh-*, etc.): v. isl. prtc. *storkinn*, „închegat, întepenit", got. *gastaúrknan* „a închega", v. isl. *storkna* „închegat", ahd. *ki-, erstorchanēn* „erstarren, erkalten", **starku-* în ags. *stearc* „țeapăn, strict, tare", ahd. *starc, starah(-h)* „stark, gross", etc., lit. *strégti* „a (se) întepeni, a îngheța", let. *streg'ele, strēg'ele* „sloiu de ghiață", etc. Insemnând „lapte (ori sânge) închegat, devenit solid, consistent", e firesc și necesar ca aici să aparțină și *străghiată*, **stregl-ata* românească (cu sufixul secundar ide. ca în cuvintele baltice *-l-*), lucru prea simplu și evident spre a nu mai fi necesare dovezi mai puternice. Ar fi de prisos deasemenea căutarea altor argumente în sprijinul constatării că *străghiată (*streglata)* e o alcătuire originală de tip arhaic ide., proprie limbii române, în care e firesc să fie o moștenire din fondul lexical anteroman al crescătorilor de vite traco-daci din spațiul carpato-balcanic.

Precum se vede, cuvântul e străvechiu în limbă, și (contemporan, iar în sens absolut anterior elementului lexical latin) el a suferit aceleași transformări fonetice ca întregul tezaur lexical moștenit; prezența lui în epoca latină a limbii române e dovedită cu prisosință și de trecerea grupei *-gl-* la *gl->ghi- (g')*, exact și numai ca în elementele romane și autohtone, iar răspândirea în cele trei dialecte arată că era cunoscut în întreaga limbă romană din Carpați și Balcani în antichitate și evul mediu. Azi însă, cuvântul e pe cale de dispariție în unele regiuni românești (de ex. e rar în Banat), fiind cunoscut numai de bătrâni, iar în alte ținuturi pare a fi mai demult total necunoscut (Bărăgan, Moldova, Basarabia?).

Primit din fondul anteroman, *străghiată* poate fi considerat ca un corespondent autohton (dublură) și deplin sinonim al lat. *coagulum (*clagum>chiag, închega)*, alături de care s'a păstrat în limbă cu aplicare specială la produsul procesului de fermentare a laptelui: „lapte închegat", și în sens local (olt.) „sânge închegat", „piftie, răciturі", ceeace arată că la început termenul era întrebuințat spre a designa orice materie lichidă care s'a solidificat, închegat. Restrângerea accepțiunii asupra laptelui în cea mai mare parte a teritoriului lingvistic românesc trebue să fie de dată străveche, evident în legătură cu preponderența păstoritului în viața economică a poporului român.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

In medicina empirică populară, *străghiata* se foloseşte cu mult succes pentru desumflarea buboaielor sau la lecuirea bubelor. „Se mulge lapte dela vite şi imediat ce s'a muls se pune în el puţin chiag. Dupăce s'a închegat, se ia puţin şi se pune pe umflătură: buboi (bubă, spartă sau nespartă), şi îndată se trage (scade) umflătura" (Ciauşianu-Fira-Popescu *Folclor din Vâlcea* 1928, 199). „Bubele se mai vindecă şi cu *străgheaţă*" (Păcală *Răş.* 253), etc. La Megleniţi, *strigl'ata* medicinală e „un fel de alifie făcută din piatră acră şi cu albuş de ou bătut bine, îngroşat apoi cu brânză şi întrebuinţat ca leac contra durerilor de ochi" (Candrea *GS* VII 204). E interesant de relevat că în unele regiuni (de ex. în Argeş, Vâlcea, Teleorman, Dolj, Turda, etc.) apelativul *străgheată* e cunoscut numai pentru a designa această cantitate mică de lapte închegat în scopuri medicale-terapeutice, şi nu pentru marea massă de lapte coagulat din care se scoate caşul.

7. **cârlan** (var. *gârlan,* ban.), s. m., f. şi adj. (pl. *-i*), 1) „miel sau mia (rar ied) după înţărcat dela două, trei, patru, şase luni dela fătat până la un an (când se numeşte „noaten") sau până la doi ani (când se numeşte „târţiu")" („agneau sevré; agneau d'un an"), 2) „mânzul între un an şi doi ani; cal de doi ani, de trei, patru ani" („poulain âgé de plus d'un an"); sens secundar: „cal slab" (Ţara Haţegului, unde despre ovine nu se zice), 3) „bărbat care se ţine numai după muieri; craiu" („coureur (de femmes)").

Der.: adj. *cârlan, -ă* (despre lână „scurtă, subţire, tunsă de pe cârlani"), *cârlăior, -ă, cârlănaş, -uţ, -iţă, cârlău, cârlănar* („păzitorul turmei de c."), *a se cârlăni* „sich herumbalgen" (bucov., Herzog-Gherasim).

Impr. din rom.: ung. *kirlán, kerlán, kerlány, kellán, killán* 1) „miel sau mia după înţărcat", 2) „miel de un an" 3) „berbece tânăr castrat", 4) „mânzul care a împlinit un an" (Blédy *Infl.* 56), săs. ard. *kerlân* (Brenndörfer *Rom. elem.* 27).

Laurian-Mass. *Gloss.* 120 „*cârlanu,*? óre in locu de *curlanu* cu intellessulu: *bunu de tonsu* ca si gr. κοῦρος (κουρά κουρεῦειν, *cur-meiu, s-cur-tare*, etc.), sau in legatura de affinitate cu *cârceiu* sau *carligu*, asia in catu se însemne: *animale cu peru cârceiatu*". — Cihac II 488 împr. din ung. *kerlány* „agneau d'un an". — Philippide *ILR* 150 „*cârlan=***cârnan, carne*". — Candrea *Noua rev. rom.* I 1900, 405 „derivat din *cal* cu suf. *-an* şi prin intercalarea lui *r* ca în *dârlog* (<*dălog*), *gârligan* (<*găligan*), *tărbăcesc* (<*tăbăcesc*)". — Diculescu *OLR* 597 „**caballanus-callanu-cârlan*". — Weigand *JB* XVI 1910, 221—2 pare a fi slav, după formaţie, „jedenfalls im rum. lehnwort, aber wo-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07) LUJ

her?" [căci lipseşte prototipul slav de care ar fi avut nevoie W. spre a „dovedi" împrumutarea]; *-an* ar probă că acest cuvânt nu e vechiu. Legătura cu srb. *krd* „rudel, herd: cârd" îi pare ademenitoare, „dann wäre *krdlan* ein schaf resp. pferd, das der grossen herde eingefügt werden kann"(!). — Giuglea *DR* I 244—7 din **cărnar(e)*, care ar fi dat lat. *carnalis* „din carne", *miel cârlan*=„cărnos" s'ar fi zis mai întâi mieilor ţinuţi pentru prăsilă. — Pascu *AR* VII 556. — Puşcariu *DR* III 380 „poate **cârnal*>*cârlan*". — Respins de Spitzer *DR* IV 651, Meyer-Lübke *REW*[3] 1701a („nicht annehmbar"), Weigand *Balkanarchiv* II 263—4 („ganz unmöglich"). — Densusianu *ALP* II 21—2 element turco-tatar, *kyrla* „câmp, loc de păşunat; munte", *cârlan* s'ar explica prin sensul „mieii se urcă la munte — fiind nişte miei mai răsăriţi"(!), sau dela *karo* „putere", derivat *karylan* „a întări", *karyla*, etc. — Kisch *DR* VI 657 din germ. (?). — Scriban *D* 296 „săs. *jorlänk*, *jêr-*, Mosella *gêrlenk* miel de un an, germ. *jährling*". — Giuglea *Langue et litt.* I 171 *mârlan* şi *cârlan* „ont des sens apparentés; aussi *mârlan* a-t-il influencé *cârnar*, d'où *cârlan*"; dar asemenea soluţii „sono artificiali" Tagliavini *Indogrm. jahrb.* XXVI 219. — Tiktin *DRG* 285, Şăineanu *DU* 106, *DLR* I2 146 „orig. necun."

Cum s'a relevat parţial şi uşor se vede, aceste etimologii greoaie nu explică obârşia cuvântului, şi ar fi de prisos a le mai combate, toate eliminându-se dela sine. Remarca lui Weigand că terminaţia *-án* ar fi dovadă contra vechimii cuvântului în românește nu e integral valabilă; derivarea cu *-án* (netrecut la *-ân)* arată că avem a face cu o formaţie mai recentă cu sufixul augmentativ *-an (morman;* nume de animale: *jugan, boulean, juncan, murgan,* v. Spitzer *l. c.).* Aceasta nu înseamnă, însă, că şi tulpina cuvântului, *cârl-* trebue să fie recentă în românește. Ca apelativ pentru a designa un animal (termen prin excelenţă păstoresc), cuvântul e puţin probabil să fie împrumutat de crescătorii de vite români dela popoarele vecine, cărora dimpotrivă ei le-au transmis numeroase cuvinte pastorale, începând din epoca medievală. In zadar vei căuta pe la vecini un element ori o temă care să explice pe *cârlan,* căci cuvântul e propriu şi exclusiv în limba română, unde-şi are rădăcinile străvechi, autohtone, deşi o legătură etimologică dela început evidentă ar părea că nu se oferă. Dacă e totuşi necesar, se poate da următoarea soluţie. Separând sufixul *-an,* rămâne tema **cârl-,* care e lipsită de analogii în limbile europene, şi nu există o rădăcină ide. de forma **(s)q(u)er-* potrivită pentru înţeles. De aceea presupunem că faza

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

anterioară a cuvântului era *gârlan* (atestat numai în Banat) devenit *cârlan* cu pierderea sonorității *g>c*, ca în *gălb->călbează*. Deci o veche temă **gar-l-*. Accepțiunile actuale arată că semnificația primară era „progenitură, pui de animal", noțiune pentru care e potrivită baza ide. **g*^{u}*er(e)bh-*, *g*^{u}*rebh-* „făt, prunc, puiu" (WP I 689): gr. βρέφος „copil nou născut, puiu de animal, făt", v. sl. *žrěbę* „mânz", poate și v. ind. *gárbha-h*, av. *gar*^{ə}*wa* „matrice, făt". Rad. primar avea forma **g*^{u}*er-* (Petersson), în arm. *koriun* „puiu de animal", v. ind. *gršti-h* „juncă", etc., deși WP o consideră „nicht erwiesen". Ea e confirmată, însă, de tema străromână **gar-l-*, bază ide. **g*^{u}*er-l-* din același rad. lărgit cu *-bh-* în baza **g*^{u}*er(e)bh-*, **g*^{u}*rebh-* din cuvintele gr. și sl. Pentru *gârlan* admitem evoluția **g*^{u}*er-l-/*g*^{u}*orl-*>**gar-l-* (cu ide. *o>a* și pierderea elementului labial în *g*^{u}). In limba substratului, un cuvânt **gar-l-o-*, din care *gârlan* și *cârlan*, însemna în general „puiu, făt", restrâns cu timpul asupra domeniului animal.

8. **buiestru** (var. *(îm)boiestru, buiastru, în buiestru, îmbuiestru)*, adj. și adv. 1) „mers, aliură, pas, umblet particular al calului care ridică amândouă picioarele din dreapta sau din stânga deodată", mold. și „umblet" („amble; passgang, zeltergang"), 2) p. ext. „cal ce are acest umblet, buiestraș" („cheval qui va l'amble, cheval ambleur"), 3) „iute, repede, ardent, nebunatec" ("rapide, vif, fougueux, ardent").

Der.: *buiestraș (îmbuiestraș, buiestruș), buiestrat* (Gorj), *a buiestrà, a îmbuiestrà, buiestrie* („férocité", Cihac), *boiestrește* (adv. „merge boiestrește", hat.); vacă *boiastră* („taurelière, en rute; vache vicieuse qui ne se laisse pas traire", Damé *Term.*, Barcianu, Alexi, Pann, etc., cf. Titkin *DRG* 490, Pușcariu *ZRPh* XXXVII 110, *DLR* Ii 600, Candrea-Dens. 170, Șăineanu *DU* 70, Meyer-Lübke *REW*^{3} 1245 o consideră greșit derivat dela *bou;* de fapt e forma fem. a lui *buiestru,* cu sensul 3).

Dial. balc.: necunoscut (arom. *am-páturlea, rivane, arivani*=drom. *răvan,* Bogrea *DR* III 811—2, IV 878).

Impr. din rom.: săs. ard. *buiestru* „pass, zeltergang, gangart des pferdes" (:dit fard *gît* am *buiestru*, Brenndörfer *Rom. elem.* 13).

Lex. B. 70 „*buiestru* gradus tolutilis, ab it. *destriero* sonipes". — Miklosich *Slav. elem.* 16 „sl. *buĭ, buiakъ* stultus,- rom. *buiac* ferus, *buiecie, -esc, -iturà, buiestru* ferus, *buiestrie* ferocitas, *buiestru* zelter-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

gang des pferds, vgl. *buiguiesc*, *îmbuiecesc* luxurior". — Laurian-Mass. *Gloss.* 102 „*buiestru* e în loc de *boiastru*, *bovestru; cal buiestru* ar însemna cal ce are mersul boului, ce merge la pas iute ca boul, iară nu în treapăd sau în sărita, cum e dat calului să meargă de ordenariu". — Cihac II 32 (el. sl.) *buiac*, *buiestru*, *buged. buimac*, *năsbutie*, *bujesti*. — Tiktin *DRG* 234 „viell. lat. **bovestris*", 490. Puşcariu *EWR* 230, Meyer-Lübke *REW*[1] 1245 „*bovestris* „kuhartig", rum. *buestru*". — Puşcariu *CL* XLVI 1912, 137—141 după Laurian-Mass. *in* n'ar fi prepoziţional ca într'o locuţiune *în buiestru*, *în trap*, etc.; *îmbuiestru* prin analogie greşită a fost despărţit *în buiestru*. Cf. fr. *ambler*, *amble*, prov. *amblar*, it. *ambiare*, etc. Un prototip **ambulester*>*imbuiestru*, care e forma originală în rom. „Dificultăţile formale sunt numai aparente"(!). Sufixul *-ester* e acelaş ca în *pedester*, şi deşi numai denominal, el ar formă derivate şi dela verbe: *ambulo*. Dacă avea *ē* (ca *pedestru*) desvoltarea a fost **imburestru*>*imbuiestru*, disimilat ca *perire*>*peire*, *farina*>**fărire*>*făină*. După *umbla*<*ambulare* ar fi de aşteptat **amblester*, nu **ambulester*, cu sincoparea lui *u*. Dar se pare că au existat alături, în limba poporului roman, cele două forme, cea sincopată pentru noţiunea „gehen" şi cea nesincopată pentru noţiunea „passgang". Alăturea de cuvântul popular *amblare* „a umbla" ar fi existat literarul *ambulare* „a buiestră" ca „termen militar sau al cercurilor sportive", adică „în limbajul militar şi al cercurilor sociale suprapuse, care făceau echitaţie"(!). *ZRPh* XXXVII 1913, 109, *DLR* I₁ 680, *DR* II 683—6, *LR* 105, 187. — Admis de Iordan *Arhiva* Iaşi XXVIII 1921, 202 (dar XXX 223—4 „greutăţile sunt ceva mai mari"), Skok *Slavia* IV 1925, 337, Pascu *AR* X 1926, 467. — Giuglea *DR* II 372—3, 401 în legătură cu lat. *boja* „eine jochartige halsfessel für sklaven und verbrecher", derivat „după analogia lui *equester* şi *pedester*, *boja*>**bojester*>*buiestru*", în legătură cu dresarea calului să meargă *buiestru*, făcută „cu picioarele împiedecate în *boja*" („fussfessel").— Spitzer *DR* IV 662—4 preferă lat. *bovestris*, căci „wenn man den galopp oder den schnellen gang als den normalen des pferdes betrachtet, so wird man leicht dazu kommen, einen (meinetwegen durch fussfesseln) verlangsamten gang als *ochsengang* bezeichnen können, besonders wo ochs und pferd als zug- und reittier einander gegenüberstehen, etc.". — Meyer-Lübke *REW*[3] 1245 *bovestris; „buiestru;* zu *umbla* (Puşc. Iord.) ist morphologisch, zu *boia* (Giuglea) ist begrifflich nicht annehmbar". — Candrea *GS* VII 287—8 „forma primitivă era *îmbuiestru*, adj., zicându-se *cal îmbuiestru*, la femenin *iapă îmbuiastră;* indică umbletul calului care ridică amândouă picioarele laterale, adică alternând cele *din afară* din dreapta cu cele *din afară* dela stânga. Etimologia: lat. *ambo* (pedes) *extra* „amândouă (picioarele) în afară", explică perfect atât mersul calului, cât

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

şi *im-* iniţial. Dela *ambo-extra* trebuia să ne aşteptăm la *îmbuiastră;* se va fi refăcut din expresia *iapă îmbuiastră* forma masc. *îmbuiestru*". — Admis de Scriban *D* 204. — Rosetti ILR² I 169—170 **boiester*< *boia* e satisfăcător, pentru sens; **bovestris* inadmisibil semantic, **ambulester* formal. — Şăineanu *DU* 83 „orig. necun.", Graur *BL* V 90 „l'étymologie de *buiestru* n'est pas encore connue".

Din cele şase încercări etimologice, it. *destriero,* sl. *buiac* se exclud dela sine, iar celelalte fiecare justifică în unele privinţe forma ori sensul cuvântului românesc, dar nici una pe amândouă în egală măsură. Examinate de aproape, ele nu rezistă unei critici mai severe, ceeace s'a relevat de diferiţi cercetători. Astfel, despre **bovestris:* „e greu de admis ca mersul sprinten şi ţăcănit al cailor buiestraşi să fie comparat cu mersul greoiu şi încet al boilor" (Puşcariu *CL),* şi „dela *bovestris* nu se poate porni în nici un caz, căci se opune realitatea însaşi. Mersul „buiestru" e *numai al calului* şi nu este de loc ca al boului, care merge a lene, încet, cu paşi rari, largi, pe când celălalt este mers frământat, vioiu, un joc frumos care face plăcerea călăreţului" (Giuglea). Cine a observat mai atent mersul animalelor a putut vedea că boul nu merge şi nu poate merge *buiestru,* în nici o împrejurare; un bou mergând buestraş e o închipuire naivă şi comică a latiniştilor dela 1870, ridiculă pentru cine cunoaşte animalele, iar argumentele căutate de Spitzer sunt cam departe de a putea salva „etimologia" de pregnantă factură populară propusă de Laurian-Mass. De altă parte, „din **ambulester* nu poate fi explicată căderea lui *-l->-r-*, mai ales când trăia alături în rom. verbul *îmbla, umbla*<*ambulare,* care pretinde mai curând un **îmblestru* (cf. şi *umblet),* iar sincopa e şi în formele romanice *amble,* etc.) din baza de mai sus. *In* din *îmbuiestru* care e mai rar nu e altceva decât prepoziţia *în* din alte expresii cari desemnează diverse mersuri („a merge în galop, în şi la pas, în băţ", etc.)" (Giuglea); oricum, „lat. **ambulester* trebuia să devie **imblestru*>**imbiestru*" (Candrea). S'a observat (lucru care n'a scăpat nici autorului etimologiei) că *ambulester* e dificil şi sub raport morfologic, suf. *-ester* nefiind deverbal, ci denominal, iar plecarea dela „substantivul postverbal *ambulum,* păstrat în fr. *amble,* etc." (Puşcariu), ori alte ipoteze nu înlătură dificultatea principiară. Încât un **ambulester* nu poate fi admis, şi nu e

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 UTC)

de presupus, numai de dragul românescului *buiestru,* (alături de popularul *amblare>umblà)* existența unui literar *ambulare* nici chiar în terminologia „cercurilor sportive care făceau echitație și care vor fi ținut să aibă cai buiestrași", după părerea lui Pușcariu, în Italia ori în Dacia. Al treilea prototip etimologic, **bojester* (deși ar putea să pară „satisfăcător, pentru sens", Rosetti), n'a convins pe nimeni: „termenul *boia,* pe care la noi nu-l regăsim în nici o altă formă, este răspândit în Romania apuseană, dar cu înțelesul de „călău" și „fiare" și nu apare în nici o limbă romanică în legătură cu calul și cu dresarea lui. Giuglea, într'o lucrare intitulată „Cuvinte și lucruri", trebuia să ne arate că „lucrul" (piedica) e un fapt atât de caracteristic pentru dresarea cailor să umble în buestru, încât și în alte limbi se observă legătura între el și *cuvânt"* (Pușcariu *DR* 683—4). In orice caz, „mai natural e să se numească mersul calului după chipul cum merge decât după mijlocul prin care ajunge să meargă astfel, pentrucă pedeoparte acesta de pe urmă poate varia dela un ținut la altul, se poate uita, înlocui, etc. iar pe de altă parte celelalte numiri pentru diferitele soiuri de mers ale calului ne arată tot *cum* se efectuiază mersul" (Iordan). Derivarea din acel romano-germanic **bojester*, „begrifflich nicht annehmbar" (Meyer-Lübke), este „cea mai puțin convingătoare" (Candrea). Dar nu mai convingătoare e ultima soluție încercată, cu totul artificioasă, din *ambo+extra,* împotriva căreia se ridică încă și mai multe obiecții formale și semantice. Astfel, după judicioasele observații și obiecții formulate de cercetători, e de prisos a mai discuta valoarea etimologiilor lui *buiestru,* care rămâne, în urma lor, de origine necunoscută.

Toți cercetătorii sunt de acord asupra unui punct: cuvântul nostru e vechiu în limba română, existent de sigur în epoca latină (romanică), precum arată și sufixul *-stru* (<lat. *-ester).* Singura atestare mai veche e în An. Car. *embuiĕstru* (fără trad.), dar cuvântul e cunoscut în toate provinciile românești, fapt care iarăși arată vechimea lui în limbă, căci nu poate fi împrumut dela vecini, unde nu există; poate fi considerat ca făcând parte din cel mai vechiu strat lexical. De aceea trebue cercetat potrivit criteriilor de evoluție formală a cuvintelor moștenite, cu al-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

terări specifice romanice și românești. E un adjectiv, devenit adv. și subst., la care s'a adăugat prepoziția *in* (cf. *în trap, în galop, în pas).* Analiza morfologică îl arată ca fiind apelativ format din parte radicală și un sufix: *bui-estru,* care (cum s'a observat de mult) desemnează o anumită aliură *naturală* a calului. Originea etimologică o poate arăta o interpretare ceva mai atentă a sensului intim al noțiunii de mers *buiestru,* ca și legătura etimologică îngăduită de elementul radical și explicată de una din modificările fonetice vechi ale cuvintelor moștenite ale limbii. Mai întâi înțelesul cuvântului nostru. Pentru ceeace se înțelege prin aliura (în) *buiestru* nu s'au dat definiții destul de precise și descrieri amănunțite, recunoscându-se, numai, de unii, că înseamnă un mers ceva mai rapid al calului care calcă simultan cu cele două picioare laterale *(DLR,* etc.), și că e un mers deosebit de mersul obișnuit al celor mai multe animale.

In *Marea encicl. agr.* dir. C. Filipescu, I 511 se dă următoarea definiție: „*buestru,* mers al calului, în care mișcarea picioarelor se face simultan și asociat pe bipedele laterale — piciorul drept dinainte se mișcă în acelaș timp cu piciorul posterior, încât s'ar putea asemăna buestrul cu mersul a 2 oameni, care pășesc unul înaintea celuilalt. Viteza calului la b. este cu 20 cm. mai mare — de 2 ori talia —, astfel că un cal de 1,60 m. la talie face la b. 2,40 pe secundă sau 8640 m. pe oră. Este un mers natural de elefant, cămilă și girafă, sunt și cai b. natural, dar de regulă el se dobândește prin exercițiu și antrenament". Iordan arată că „mersul *în buiestru* stă la mijloc între pas și trap, negreșit mai apropiat de acesta sub raportul iuțelii, dar identic cu primul în ce privește comoditatea călărețului"; mai puțin clară e precizarea aceluiaș că „se aseamănă cu mersul la pas, numai cât așa de repede, că imediat după ridicarea piciorului de dinainte aruncă pe cel dinapoi și-l așează exact în acelaș loc în care a stat corespunzătorul lui din față, ba, dacă nu mă înșel, piciorul drept din dărăt calcă pe urma celui stâng dinainte și tot așa stângul pe urma dreptului. De aici și mersul legănat, cea mai de seamă însușire a unui buiestraș". Mai potrivite sunt precizările lui Rosetti: „părerea că *buiestrul* este o aliură mai înceată decât trapul este greșită; *buiestrul* este un fel de trap nesăltat; călărețul nu resimte sguduiturile caracteristice trapului, și aceasta datorită mișcării picioarelor calului, deosebite de mișcările trapului. Calul *buiestraș* mișcă în acelaș timp piciorul de dinainte și cel dinapoi: el execută deci deodată o singură mișcare cu picioarele din dreapta și apoi cu cele din stânga".

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

Față de aceste observații șovăelnice și incomplete, e necesar a adăuga câteva precizări de ordin semantic ce au lipsit până acum, importante pentru soluția etimologică. Spre a putea înțelege mai bine semnificația actuală și pe cea inițială a noțiunii „buiestru", nu vor fi de prisos câteva observații generale asupra mersului calului și asupra buiestrului.

Ca ceva automat, de ordin reflex, mersul animalelor se încadrează în sistemul natural de mișcări ale corpului. La pas, patrupedele (cal, bou, etc.) calcă *disociat* (descompus), în patru timpi cu cele patru picioare, ridicând succesiv picioarele: stângul posterior, st. anterior, dreptul post. și dr. ant., în așa fel încât piciorul posterior să fie așezat cu câțiva cm. mai înainte decât urma celui corespunzător din față, ridicat cu o clipită mai înainte. La fugă, însă, potrivit cu două principii de economie: viteza și echilibrul corpului, mecanismul se schimbă și în loc de patru, mersul se execută în *doi timpi*, adică *asociat*, două și două picioare, și anume *la trap* asocierea e în cruce: dreptul anterior e dus înainte odată cu stângul posterior, și st. ant. cu dr. post.[1]). Astfel fiind, piciorul din spate calcă cu câțiva cm. (5—10) mai înapoi decât urma celui anterior, care nu poate fi ridicat până nu e așezat corespunzătorul din spate. Lărgimea pasului la trap e redusă, mai scurtă, deschizătura bipedelor posterioare fiind limitată de poziția celor din față. Esențial diferită e aliura în *buiestru*, specifică pentru unii cai, care o au prin naștere; dresarea cailor să meargă în buiestru, operație grea ce comportă multă trudă, practicată mai ales de țigani și giambași, nu duce totdeauna la rezultate mulțumitoare (cum ar crede veterinarul dela *Encicl. agricolă)* și în orice caz nu e caracteristică pentru numele dat acestui fel de mers, cum ar presupune etimologia propusă de Giuglea. La pas (încet), buiestrașul calcă de obiceiu la fel ca ceilalți cai, cum s'a arătat mai sus; dar la fugă se deosebește de trăpaș prin asocierea picioarelor *lateral* (nu în diagonală): ducerea înainte a picioarelor se face simultan și asociat pe bipedele laterale, călcând ca umbletul a doi oameni în cadență. Faptul se datorește unei anumite conformații naturale a corpului, ca însușire ereditară. Piciorul posterior dus înainte *odată* cu cel anterior corespunzător, poate călca înaintea urmei acestuia cu o cantitate destul de mare: 10—20 cm., și prin aceasta randamentul e mărit, sporind și cadența, numărul pașilor. Cu pași mai

[1]) Asocierea diagonal a membrelor anterioare cu cele posterioare, la mers, a rămas ca o suvenire atavică, reflexă, în mișcările calului: poate fiecare observa cu n duce deodată înainte piciorul drept și mâna stângă, fie la pas, fie la fugă.

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

largi şi mai mulţi, buiestraşul realizează *viteze mai mari* decât trăpaşul, fără a obosi, şi parcurge distanţe lungi, la căruţă ori încălecat (chiar fără şea, căci nu scutură de loc, având un mers mlădios). Sunt foarte căutaţi buiestraşii pentru călărie în special la ţară. La trăsură, pentru tracţiune, sunt ceva mai slabi. Caracteristic în primul rând pentru buiestraşi e *viteza* (cum a relevat şi Rosetti): se citează cazuri din Gorj când un asemenea cal, cu călăreţul în spinare, s'a luat la întrecere cu trenul personal, un altul în jud. R. Sărat s'a ţinut cu succes după un autobus de curse. Numărul cailor buiestraşi variază după regiuni. In ţinuturile de câmpie ale Bărăganului, de ex. sunt aproape inexistenţi, şi cuvântul *buiestru* e foarte rar, în timp ce în regiunile de dealuri sunt mai numeroşi, prin Gorj ajung în unele sate la proporţia de 10—20% faţă de totalul cailor; acesta pare a fi maximum la care ajunge curioasa specie a cailor buiestraşi.

Deci sensul fundamental în noţiunea *buiestru* e *viteza*, rapiditatea legată de acel fel caracteristic de a călcà, acea fugă plină de vioiciune şi elan. Semnificativă e şi accepţiunea cuvântului prin Ardeal, Oltenia, Muntenia „repede, în fugă, vioiu, sprinten", cu nuanţe ca „ager, năpraznic, buiac", „impozant" şi chiar „nebunatec" (despre om)[1]). Ce va fi putut însemna iniţial acest cuvânt ciudat? Nu putem şti dacă el îşi are originea în nuanţele semantice figurate, ori se referea numai la semnificaţia strict tehnică a mersului calului „amble". Mai probabil e că exprimà simplu „viteză, vioiciune, rapiditate", caracteristice pentru buiestraşi, şi se pare că e necesară o interpretare semantică ceva mai liberă.

Dacă analiza semantică pare întrucâtva lipsită de precizie şi chiar echivocă, analiza formală, în schimb, poate da puncte precise de reper asupra genealogiei etimologice a cuvântului nostru. Din punct de vedere românesc avem în el o răd. şi un sufix: *bu(i)-estru*. In elementul radical s'a petrecut o alterare fonetică străveche, căci **bu(i)-e-* nu e forma genuină a cuvântului, din perioada romanică a limbii: în mijlocul lui, între rad. şi suf.,

[1]) Iată şi alte sensuri: *buestraş* „ferox, ferus, petulans", Lex. B.; „mare, bine desvoltat, crescut, frumos, impozant", Putna; „izolat, sălbatec, sihastru", Fălciu; „îngâmfat", ban. Pentru aliura oamenilor: „mergi *buiestru*, du-l (un lucru fragil) *buiestru*", adică domol, lin, mlădios, nesdruncinat, pentru ca să nu se spargă, — expresie frecventă între hamalii din porturi (Galaţi, etc.).

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

unde azi e un *i* consonantic *(ĭ)*, a căzut o veche consoană, a cărei restabilire arată legătura etimologică firească şi necesară a cuvântului nostru. Acel sunet nu poate fi *n* ori *l* cari nu duc la o răd. ide. potrivită. Singura consonantă adecvată e *g*, care cade în poziţie intervocalică în unele cuvinte româneşti: *plaiu*<**plagiu-*, *măiestru (măiastră)*<*magister, eu*<*ego, păresemi*<*quadragesima, mai*<*magis,* autohtone: *caier, baier, droaie* şi *înseila.* Reaşezând, după aceeaş paradigmă, pe *g* la locul lui în cuvântul românesc, se obţine un arhetip **bug-estru, *bugester, -stris,* în care elementul radical altceva nu e decât una din formele luate de rad. ide. **bheug-* „a fugì", identic cu **bheug(h)-* „a încovoià, a îndoì" (WP II 144, 1, 145—6, 3, WH I 556—7 *fugio):* gr. φεύγειν, φυγεῖν „a fugi", φυγή=lat. *fuga, fugio, -ere,* lit. *bū'gstu' bū'gau, bùgt* „a înspăimânta, a speria", *baugùs* „fricos", v. ind. *bhujáti* „încovoaie, împinge în lături", *bhúja-h* „braţ" (*„îndoitură"), irl. *fid-bocc* „arc (*de lemn)", *bocc* „tener" (*„elastic"), n. irl. *bog* „moale, fraged"; **bheugh-* în got. *biugan,* ahd. *biogan,* mhd. *biegen* „a îndoi, a încovoia", ags. *bugan* „a se îndoi, a se întoarce"; v. nord. *beygja,* ags. *biegaŋ,* ahd. *bougen* „a îndoi, a încovoia". Elementul radical în prototipul românesc **buge-* fiind semantic mai strâns înrudit (pe plan ide.) cu cuvintele gr. şi lat., e mai probabil că forma lui ide. era **bheug-*, deşi pentru substratul nostru autohton e uşor de admis şi un ide. **bheugh-* (cu *bh*>*b, gh* ori *g*>*g).* Trebue presupus un element cu valoare nominală şi verbală în limba substratului preroman din spaţiul carpatic de forma **buga- (*bug-e-),* cu însemnarea aprox. „a fugì; fugă, alergare", etc., la care s'a alăturat sufixul latin adjectival *-stris* (ca *pedestris, equestris, campestris, terrestris),* cu valoare semantică limpede: arătând un fel de mers, aliură, şi anume (după cele stabilite mai sus) „mers rapid, (mai) în fugă", în deplină concordanţă cu *rapiditatea* remarcabilă a cursei „în buiestru", şi cu celelalte sensuri şi nuanţe ale cuvântului românesc. Nu e probabil, în schimb, ca şi fixul *-str-(*>*-stru),* deşi e element morfologic ide., să fie de aceeaş dată străveche, din fondul anteroman autohton al limbii române, ci e romanic (lat.).

Cuvântul e un exemplu semnificativ pentru procesul de amestec de limbă în spaţiul traco-daco-roman, prin adăugarea unui sufix la-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

tin la o temă autohtonă: **bug-e-+stri-*, dovadă de perfecta absorbire și asimilare a lexicului autohton în structura gramaticală și lexicală a limbii latine populare, și de vitalitatea nebănuită a limbajului barbar pe care-l înlocuia graiul Romei. E interesant de relevat faptul că în limba română din Carpați se întâlnesc, după lungi secole de evoluție separată, două cuvinte produse ale aceluiaș prototip ide. **bheug-: buiestru (*bug-e-str-)* autohton și *fuga, fugi* latin.

9. **morman** s. n. (pl. *-ne*), „grămadă, mulțime de lucruri grămădite unele peste altele" („tas, monceau, amas"), adv. „grămădit, claie pe(ste) grămadă" („comme une masse").

Giuglea *DR* III 972 „*morman* „grămadă (de pietre, de pământ, etc.)" nu poate fi despărțit de „munună-murună". Acesta nu e altceva decât un derivat **muruncan*, cu suf. *-ean*, devenit **murnean* și prin asimilarea lui *n* prin *m*, sau și prin influența lui *mormânt* (sensul de „mormânt" al lui *morman* la Românii din Serbia), apropiat ca sens, a ajuns la forma de azi *morman*. In acest fel se explică ușor și *o* din silaba primă a cuvântului". — Scriban *D* 833 „*morman* poate din *gorgan*, ca vgr. *mormó* și *gorgó*, trecând prin forma **borbó*". — Tiktin *DRG* 1008, Candrea *DEnc.* 801, Șăineanu *DU* 409 „orig. necun.".

E un cuvânt popular care, cum se vede, s'a bucurat de foarte puțină atenție din partea etimologiștilor, și care lipsește din dicționarele mai vechi (Lex. B., Cihac, Laur.-Mass.); în timp ce există adevărate mormane de „etimologii" pentru unele cuvinte obscure (de ex. *strungă, brânză, strugure)*, se pare că au fost încercate numai cele două explicări amintite pentru *morman*. E clar însă că acesta nu poate avea nici o legătură cu *murună-munună*, iar un arhetip **muruncan* nici odată nu putea ajunge *morman* în limba română; de altă parte *gorgan* (rus-tătăr. *gurgan, burgan)* are comună cu *morman* numai asemănarea sufixului *-an*. De un împrumut din careva grai vecin ori mai îndepărtat nu poate fi vorba pentru un element specific și exclusiv românesc. In forma de azi, e sigur că el nu e de dată veche, din cauza sufixului; *-ân* păstrat astfel arată un derivat mai recent și cu caracter augmentativ, exprimând noțiunea de „mulțime, mare cantitate", ca *noian*<*noiu* și *cârlan*. De dată străveche indoeuropeană e numai tema rămasă după separarea sufixului *-an* din *morman*: **morm-*. Ce idee primară se poate ascunde în acest element? Un *morman* e o „grămadă de lucruri, de *bucăți (ruste*

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

căzute, fărâme, etc.)", iar tema **mor-m-* trebue să conție tocmai ideea de „bucată ruptă, fărâmă(tură)" și deci o rădăcină verbală „a rupe în bucăți, a sfărâma, a fărimița, a pisa", **mor-* fiind formă alternantă ide. a lui **mer-* „a freca, a pisa, a prăpădi" (WP II 276—9, 4), în cuvinte pentru „piatră, bloc de stâncă, sfărâmături, massă, etc.", ca: gr. μάρμαρος „piatră, bloc de stâncă" (cf. *rupēs : rumpo)*, mai târziu (după μαρμαίρω) „piatră albă, marmoră", isl. *mor* „pulbere, mulțime, grămadă", norv. dial. *myrja,* sued. *mörja* „massă (inițial **de bucăți căzute dela măcinare, pisare, sdrobire), grămadă (de ex.: de cărbuni fierbinți)", v. sued. *morth* „massă de fărâmături, resturi, rozături", slov. *mrva* „fărâmitură", srb. *mrva* „fărâmături de pâine", v. rus *-moromrati* „a roade, a face fărâme"; dela baza **mer-d-* de ex.: fris. est. *murt* „massă fărâmicioasă, de fărâmături, pietriș, gris, praf", elveț. *murz, morz* „mică bucată"; dela baza **mer-s-* ahd. *morsāri*, mhd. *zermürsen,* md. *zermorschen*, nhd. *morsch,* etc. — Sensul inițial al temei **mor-m-* din *morman* era deci „mică bucată, bucățică, fărâmătură", devenită „mare cantitate, grămadă (de bucăți)" prin adăugarea sufixului *-án.*

10. **înseila** (var. *însăila, însăela, însela, înscilui, înselui;* prez. *înseiléz, -săil-, înséil, -sáil-),* vb. tr. 1) „a coase cu împunsături mari în mod provizoriu, până la cusutura definitivă; a minciună"; p. anal. „a prinde o haină cu acul de formă nu pentru mult timp"; fig. „a coase petec de petec și a face o haină întreagă sau a pune bucată lângă bucată și a face un obiect întreg" („faufiler, coudre (provisoirement); fabriquer pièce par pièce; coudre les petits morceaux"), 2) „a îndila, a coase în tighel" („piquer"), 3) p. ext. „a împreuna, a înșira" („joindre, unir, enfiler"), 4) fig. „a începe să faci ceva" („commencer à faire").

D e r.: *înseilare, înseilat* (neg. *ne(i)n-), înseilător,-tură;* și *-săil-.*

Laurian-Mass. *Gloss.* 320 „*însailare* longiori fili ductu praesuere (fr. *faufiler),* a face preliminara si provisoria cosutura, a cóse cu rare impunse de acu, etc., a adumbra, a trage primele si principalile liniamente, a face un începutu; fórte probabile co *însailare* e in locu de *însaliare*, ca *scaiba*<*scabia*, co *însaliare* e in locu de *însalire*=*însalire*=*sarire*, asia in catu sensulu primitivu allu coventului e: a lu-

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07 LUJ

cra pre sărite, lassandu parti de lucru in intervalle mari". — Cihac II 324 (el. sl.) „*săiesc* forger; *săieală* bâti; *însăilez* bâtir, faufiler, coudre à longs points, piquer; vsl. *šiti* suere *šilo* subula, russ. *šiti*, etc., lit. *suwù (siuwù), suwaù-súti*". — Tiktin *DRG* 826 din *saià* „heftfaden"; admis de Şăineanu *DU* 330.— Scriban *Arh.* XXX 1923, 284 din ung. *szál* „(fir de) ață".— Giuglea *DR* IV 1553 „*însăila: subellare* „a prinde cu acul" (infl. de *fibillare)*".— Drăganu *DR* V 369 „trebue să pornim dela ung. *szél* „margine". In acest caz „segmentarea" lui *-é-*> *-éj-* nu ne pricinueşte nici o greutate, fiind un fenomen cunoscut în ung. *(szél-panna>szeilpanna)*. Sensul original al lui *însăila* trebue să fi fost acel al derivatului ung. *szélel-* şi el termin de croitorie, însemnând „a trage (cu cretă sau prin cusutul cu ață albă) o linie pe marginea stofei, pentru ca să se poată tivi sau coase nasturii, etc". — *DLR* II1 739 „etim. necun. (Din cauza răspândirii cuvântului în Ardeal, nu e probabil că avem a face cu un derivat din turc *saià)*".— Scriban *D* 697 „got. *insailjan* a lega cu funii. V. *sailă, saia* şi *sălai*. Cp. şi cu *szál* ață".— Candrea *DEnc.* 662, Şăineanu *DRF* 289.

O simplă privire superficială asupra etimologiilor incercate arată că ele nu explică verbul rom. *însăila,* fiind inadmisibile toate deopotrivă pentru formă şi pentru înţeles: *insaliare (<insalire)*, care ar fi dat **însăia,* sl. *šiti, silo,* trc *saia,* ung. *szál* ori *szél(el-),* lat. **subellare* ori got. *insailjan,* şi toate se elimină dela sine, iar pentru forma şi sensul specific româneşti ale verbului nostru sunt de căutat justificări şi legături etimologice prin mijloace interne româneşti şi apoi prin cele comparative ide. Forma mai veche a verbului, alcătuit dintr'un prefix lat. şi o temă, pare a fi fost *în-seila* (cum a relevat Drăganu). Diftongul *-ei- (-ai-)* se explică într'un singur fel: prin căderea unei consoane între *e* şi *i;* deci arhetipul străromân era **se*[.]^{e}*/ill-*. In locul liber poate fi reintegrat sunetul care face posibilă o legătură etimologică satisfăcătoare, şi anume *g* căzut şi în alte cuvinte latine şi autohtone *(buiestru);* deci: **seg*^{e}*/ill-*, care — interpretând sensul primordial al verbului rom. ca „a prinde, a acăţa, a fixa un lucru de altul" — te duce direct la rad. ide. **seg- (*seng-)* „a prinde cu ace (s. copcii), a înseila" (WP II 480—1), în cuvinte ca: v. ind. *sájati* „atârnă, acaţă", med. „se acaţă, se prinde, rămâne atârnat", *sakti-h* „atârnarea, lipirea", etc., v. pers. *frāhanjam* „richtete (durch aufhängen oder an den pfahl heften) hin", etc., lit. *segù, sègti* „a prinde, a înseila", iter. *segúti sãgas*, lat.,

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07

nod cu care se fixează pânza pe nălbitoare", *sagà* „scoabă, cârlig, cataramă, clanță", *sagtìs,* let. *sagts* „cataramă, clanță", v. prus. *sagis* „cataramă la un brâu; cuiu de potcoavă", v. irl. *sēn (*segno-)* „plasă", mnd. mhd. *senkel* „șnur de încheiat, șiret", nhd. *senkel, schuchsenkel.* Se pare că elementul sufixal *-ll-* formă un derivat nominal de forma aprox. **segill-* (cf. **undrella>undrea),* din care verbul **in-segillare>înseila* (nu suf. verbal romanic *-illare,* pentru care v. Meyer-Lübke *Rom. gramm.* II 613). Cf. și rad. **sag-* (WP II 448).

INDICE

	nr.	străromân (autoht.)	radicalul (baza) ide.
aprig	1	**apricus*	**op-r-* „a lucra, activa"
beregată	2	**beregata*	**bhere-g-* „gâtlej, trahee"
buiestru	8	**bugestris*	**bheug-* „a fugi; a se mlădia"
cârlan	7	**garl-*	**gu̯er-l-* „făt, puiu, prunc"
înseila	10	**insegillare*	**seg-* „a prinde cu ace sau cu copcii, a înseila"
morman	9	**morm-*	**mer-/mor-m-* „a sfărâma"
pleoapă	3	**plevopa*	**pleu-op-* „piele, peliță"
sgrăbunță	5	**scarboncia, -ntia*	**sqer-b(h)-* „a sgâria, roade"
străghiată	6	**streglata*	**st(e)re-g-l-* „țeapăn, tare"
uita (a se-)	4	**u(i)itare*	*u̯el-* „a vedea, a se uita".

ION I. RUSSU

BDD-A14875 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:07